YEREL YÖNETİMLER İÇİN SOSYOLOJİK MASTER PLAN HAZIRLAMA REHBERİ

ESENLER
BELEDİYESİ

ESENLER ŞEHİR DÜŞÜNCE MERKEZİ

ISBN
978-605-83277-2-6

Esenler Belediyesi
Şehir Düşünce Merkezi
Şehir Yayınları
Yayın No: 15

Araştırmacılar - Yazarlar
Murat Şentürk
Yunus Çolak
Mehmet Fatih Aysan
Adem Başpınar
Harun Ceylan
Abdullah Sabit Tuna
Ömer Miraç Yaman

Tashih-Redaksiyon
Çağlar Mesci

Tasarım
Mehmet Ülker / Düzey Ajans

Baskı/Cilt
İlbey Matbaa
2. Matbaacılar Sitesi 3NB3
Topkapı - Zeytinburnu / İSTANBUL
0212 613 83 63

Gözden Geçirilmiş 2. Basım: Temmuz 2018

Eserin tüm yayın hakları Esenler Belediyesi'ne aittir.

AYN
www.aynmedya.com

Çok karmaşık bir sosyal organizasyon olan şehir buna muadil olarak ortaya çıkan farklı sorunların da üstesinden gelmek zorundadır. Bunun için şehrin sosyal dokusuna dahil olan herkesi kapsayacak bir planlama yapmak ve sonrasında ise uygulamalar ortaya koymak gereklidir.

Şehirler için mekânsal planlamaların kadim zamanlardan beri var olduğu bilinmekle birlikte, sosyolojik planların varlığı daha yakın zamanların ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde yıllardan beri imar planları, çeşitli ölçeklerde şehir ve bölge planlamaları, ekonomik planlar yapılmakta olup münhasıran bir sosyolojik master plan çalışması bugüne kadar ortaya konulmamıştır. Bunun yerine benzer uygulamalara kalkınma planları içerisinde yer verildiği görülmektedir.

Son senelerde gerek yurt içinden, gerekse yurt dışından büyük göçler alan şehirlerimizde var olan toplumsal sorunlar büyümeye ve onlara yenileri eklenmeye başlamıştır. Yerel yönetim birimlerimizin büyük çabalar göstererek üstesinden gelmeye çalıştıkları bu sorunlara bütüncül bir perspektiften bakabilmek için buna uygun bütüncül planlamaya ihtiyaç olduğu aşikârdır. Bu ihtiyaca binaen ortaya konulan bu çalışmanın şehirlerimizin toplumsal sorunlarının çözümleri konusunda bir rehber olacağını ümit ediyorum.

Yıllardır şehirciliğin her türlü sorunlarına dair çözüm önerileri geliştiren ve bu sahada önemli çalışmalar yapan Esenler Şehir Düşünce Merkezi tarafından hazırlanan ve AK Parti Yerel Yönetimler Başkanlığı tarafından desteklenen Sosyolojik Master Plan Hazırlama Rehberi şehirlerimizde kendine yer edinen bütün sosyal grupların daha sağlıklı bir iletişim kurmasına imkân tanıyacak teklifleri içermektedir. Bu tekliflerin uygulamaya geçirilmesi ile birbirini daha çok anlayan şehirli ve daha fazla iletişim kuran sosyal gruplar şehrin sorunlarının üstesinden gelmek için birlikte hareket etme kabiliyeti kazanacaklardır.

Farabî'nin bütün uzuvları yerinde ve mükemmel çalışan bir vücuda benzettiği şehrin, bu tarife uygun olarak bütün birimlerinin birbirleriyle iletişim ve ahenk içinde olabilmeleri için çok iyi bir toplumsal planlamaya ihtiyaç duyduğunu söyleyebiliriz. Elinizdeki çalışmanın bu konuda faydalı neticeler hasıl edeceğine olan inancımı belirterek, bu güzel çalışmayı hayata geçiren başta Esenler Belediye Başkanımız Mehmet Tevfik Göksu ve emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunuyorum.

Erol Kaya
AK Parti Genel Başkan Yardımcısı
Yerel Yönetimler Başkanı

Esenler Belediyesi'nin şehir üzerine düşünen, araştıran ve yayınlar hazırlayan birimi Şehir Düşünce Merkezi, giderek giriftleşen kentsel sorunların çözümüne katkı sağlamak için çalışmalarına devam etmektedir. Dijitalleşmenin hızla gündelik hayatlarımızı farklılaştırdığı ve yeni bir yönetim anlayışının oluşmasına katkı sunduğu günümüzde şehirler her zamankinden daha fazla sorunla muhatap olmaktadır. Göçlerin uluslararası nitelik kazanması, sanayiden hizmet sektörüne geçiş, kentsel arazilerin sınırlılığı, konut edinme süreçlerindeki güçlükler, kentsel kültürün kendini yeniden üretememesi, toplumsal dayanışma mekanizmalarının çözülmeye başlaması vb. çok sayıda değişim, içinde yaşadığımız şehirlerde gerçekleşmekte ve bu şehirleri farklı yönlerden etkilemektedir. Bu bağlamda günümüz yerel yönetimlerinin yeni çözümler geliştirmesi ve modeller ortaya koyması gerekmektedir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında hızlanan kentleşme sürecinin geldiği noktada, sosyal problem alanları ve mekânla iç içe geçmiş toplumsal ihtiyaçlar maalesef derinleşmektedir. Kentlerin fiziksel planlaması bütünsel yapılırken, sosyal boyutların plana dâhil edilmesinde çeşitli zorluklarla karşılaşılmakta ve çoğunlukla bu boyutlar planlara iyi bir biçimde yansıtılamamaktadır.

Diğer taraftan yerel yönetimler sosyal alanda çok sayıda çalışma yapmaktadır. Kentteki mevcut durumu, sorunları ve yeni eğilimleri tespit ederek bütünsel, sürekliliği ve iç tutarlılığı olan sosyal planlara ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu ihtiyaçtan hareketle Esenler Şehir Düşünce Merkezi bünyesinde gerçekleştirilen atölye çalışması sonuncunda Sosyolojik Master Plan Hazırlama Rehberi geliştirilerek kitap haline getirilmiştir.

Alanında bir ilk olma özelliğine sahip olan bu rehber yapılacak uygulamalar sonunda geliştirip olgunlaştırılmaya uygun bir şekilde hazırlanmıştır.

Sosyolojik Master Plan Çalıştayı ardından gözden geçirilerek 2. basımı yapılan bu rehberin, yerel yönetimlerin Sosyolojik Master Plan çalışmalarında bir başvuru kaynağı olacağına ve şehirlerimizi yönetenler için faydalı bir rehber işlevi göreceğine inanıyorum. Başta yazarlar ve çalıştay katılımcıları olmak üzere emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

M. Tevfik Göksu
Esenler Belediye Başkanı

Yerel yönetimlerin *Sosyolojik Master Plan* hazırlarken kullanmaları için hazırlanan bu rehber, kente toplumsal açıdan bakma zorunluluğunun bir ürünü olarak ortaya çıktı. Uzun yıllardır sadece fiziksel açıdan planlanan kentlerde, sosyolojik bakış açısıyla bir planlama yapılıp yapılamayacağı sorusunu cevaplamak üzere oluşturduğumuz araştırma ekibinin çabalarıyla bu uygulama rehberi hazırlandı.

Sosyoloji ve planlama dendiğinde, ilk akla gelen kavramlardan biri genellikle "toplum mühendisliği" olmaktadır. Fakat bu rehberin tam olarak yapmaya çalıştığı şey, fiziksel planlamanın bazen doğrudan bazense dolaylı bir biçimde sahip olduğu "toplumsalı inşa" etme arzusunun dışına çıkarak katılımcı bir perspektifle, kentte yaşayanların toplumsal ve mekânsal sorunlar üzerinde birlikte konuştuğu bir zemini inşa etmektir. Diğer bir deyişle, bu rehberin bir "toplum mühendisliği" arzusu ile değil, katılımcı bir perspektifi geliştirme çabasıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Kentlere yönelik fiziksel ve toplumsal müdahalelerin arttığı günümüzde, sosyolojik bir perspektifle ve katılımcı bir anlayışla mekâna ve mekândaki sosyal ilişkilere odaklanılmasına ihtiyaç bulunduğu aşikârdır.

Rehberin ilk ve sınırlı baskısının ardından 30 Eylül 2017 tarihinde İstanbul'da bir çalıştay düzenledik. Bu çalıştayda ortaya koyduğumuz tasarıyı farklı disiplinlerden olan uzmanlarla (Ek-1) tartışma fırsatımız oldu. Onların değerli katkılarıyla Rehberi araştırma ekibi son bir kez daha gözden geçirdi ve yeni düzenlemeler yaptı. Elinizdeki bu nüsha söz konusu uzmanların görüşleri ve değerlendirmeleri neticesinde gözden geçirilmiştir.

Bu rehber, her ne kadar güzel ve iyi amaçlarla yola çıksa da henüz bir pratiğe dönüşmediği için tamamlanmış sayılamaz. Diğer bir deyişle, iyi niyetlerle hazırlanan bu rehber, henüz bir tasarım girişimidir. Farklı ilçelerde/kentlerde uygulanma ihtimali bulabilirse rehberin eksik yönleri daha net bir biçimde görülebilecektir. Bu bağlamda elinizdeki bu rehberi, kente ve planlamaya sosyolojik bir perspektif kazandırma açısından yeni ve taze bir girişim olarak tanımladığımızı ve gelişime açık olduğunu vurgulamak isteriz. Bu girişimin tamamlanması hem uygulamadan gelecek geri bildirimlerle hem de siz değerli okuyucuların katkılarıyla olacaktır.

Bu çabanın toplumsal ilişkilerin bir ürünü olan kentin daha *yaşanabilir* hâle gelmesine mütevazı bir katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

Murat Şentürk
Esenler Şehir Düşünce Merkezi
Bilim Kurulu Üyesi

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ: SOSYAL VERİDEN SOSYOLOJİK MASTER PLANA 11

1. PLANLAMA VE SOSYOLOJİK MASTER PLAN 21

1.1. TOPLUM VE PLANLAMA ETKİLEŞİMİ

1.2. PLANLAMA YAKLAŞIMLARINDA TOPLUMSAL VURGUNUN İLERLEYİŞİ

1.3. PLANLAMADA FARKLI YAKLAŞIMLAR

1.4. SOSYOLOJİNİN ŞEHİR PLANLAMAYA KATKISI

1.5. SİYASAL-TOPLUMSAL BAĞLAM VE AKTÖRLER

2. BAŞARILI BİR SOSYOLOJİK MASTER PLANIN BİLEŞENLERİ 45

3. SOSYOLOJİK MASTER PLANIN İLKELERİ: ADİL BİR KENTE DOĞRU 57

3.1. YAKLAŞIM

3.2. KURAM

3.3. MODEL

4. SOSYOLOJİK MASTER PLANDA UYGULANACAK ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ 67

4.1. LİTERATÜR TARAMASI VE YAZILI KAYNAKLARIN ANALİZİ

4.2. NİTELİKSEL VERİ TOPLAMA AŞAMASI

4.3. NİCELİKSEL VERİ TOPLAMA: ANKET ÇALIŞMASI

5. UYGULAMA PLANI 77

5.1. PLANLAMA EKİBİNİN BELİRLENMESİ

5.2. PLANLAMA EKİBİ EĞİTİMİ

5.3. PAYDAŞLARIN BİLGİLENDİRİLMESİ

5.4. VERİ TOPLAMA

5.5. VERİ ANALİZ

5.6. KURUMSAL SÜREÇLER VE PAYLAŞIM

5.7. PLANIN YAZIMI

5.8. KAMUOYU İLE PAYLAŞMA

5.9. UYGULAMA

5.10. İZLEME VE DEĞERLENDİRME

SONUÇ 91

KAYNAKÇA 95

EK-1: SOSYOLOJİK MASTER PLAN ÇALIŞTAYI 99

GİRİŞ:
SOSYAL VERİDEN SOSYOLOJİK PLANA

GİRİŞ: SOSYAL VERİDEN SOSYOLOJİK PLANA

Kentlerdeki istihdam, eğitim, sağlık vb. alanlardaki imkânların ve canlı kültürel yaşamın varlığı, geniş kitleler açısından kentin cazibesini arttırmaktadır. Kentlerin nüfus yoğunluğu fiziksel şartlarını zorlarken kent nüfusunun toplumsal örgütlenmesine de bir hareketlilik katmaktadır. Kent içerisinde; yeni gelenlerin, yer değiştirenlerin ve tüm sakinlerin önünde; bu hareketlilik boyunca nasıl bir mekânsal ve sosyal düzenlemenin yapılacağı, yaşanan toplumsal sorunlara nasıl çözüm bulunacağı, gelecekte yaşanması muhtemel sosyal problemlerin önlenmesine yönelik ne tür araçlar geliştirileceği gibi çok sayıda soru bulunmaktadır.

1980 sonrasında sanayi toplumundan bilgi toplumuna, ulus devletler dünyasından küresel bir dünyaya, Fordist üretimden esnek üretime ve modernist zihniyetler dünyasından postmodernist zihniyetler dünyasına geçişte dünya yerleşmeler sisteminin de değiştiğini belirten Tekeli (2014), bu yeni sistemde dünya kentlerinin/küresel kentlerin yeni bir olgu olduğundan bahsetmektedir. Bu çok yönlü dönüşümün temelde dört önemli değişime neden olduğunu vurgulamaktadır:

(1) Yerleşmeler sisteminde yaşanan değişim: Ülke sınırlarının akım ilişkilerini denetleyememesi ve kapılarını tamamen kapatamaması, mekânın bir ağ biçiminde örgütlenmesine neden olmaktadır. İletişim teknolojilerindeki değişimler zaman ve mekân arasındaki ilişkiyi dönüştürmektedir. Artık, ulusal ekonomiler büyük kentlerin performansları üzerinden yarışmaktadır. Giderek önemi artan bu büyük kentlerde tüm dünyaya yayılmış üretim koordine edilmekte, yeni üretim biçiminin gerektirdiği karmaşık hizmetler üretilmekte, finansman ile yeniliklerin pazarı olma işlevleri gerçekleşmektedir. Söz konusu kentlerin diğer kentlerle yarışabilirliklerinin sağlanmasında küçük ve orta boy işletmelerin oluşturduğu dışsallıklar belirleyicidir. Bu kentler güçlerini, dikey iş bölümü yerine yatay iş bölümünü kolaylaştırmalarından almaktadır.

(2) Kentlerin formunda yaşanan değişim: Sanayi toplumunun tek merkezli metropoliten yerleşimlerinden büyük bir alana yayılan kentler giderek; her parçası küresel olanla ilişkide bulunan, çok merkezli bir kentsel bölge hâline gelmek-

tedir. Yeni üretim biçiminin gerektirdiği üretici hizmetlerin gerçekleştiği bu merkezlerde, yatay koordinasyon ağsal ilişkiler içerisinde gerçekleşmektedir. İstanbul'da metropolden bir kentsel bölgeye dönüşümden çok azman bir sanayi kentinden kentsel bölgeye dönüşme hâli yaşanmaktadır. Bu dönüşüm sırasında merkezî iş alanlarının çevresinde beliren çöküntü alanlarının soylulaştırılması süreci yaşanmakta ve yeni orta ve üst orta sınıflar için kentlerin çeperlerinde kapıları kapalı lüks konut alanları ortaya çıkmaktadır.

(3) Toplumsal tabakalaşmada yaşanan değişim: Esnek üretime geçilmesi, sanayisizleşmenin yaşanmaya başlamasıyla istihdam piyasasında mavi yakalıların azalması, beyaz yakalıların artması ile yeni orta sınıfların yükselmesi söz konusu olmaktadır. Bu durum, yeni bir yaşam ve tüketim biçimini, kalıbını, mekânlarını oluşturmaktadır. Örneğin AVM'ler inşa edilmekte, yeni konutlar inşa edilmekte ve kültür endüstrisi gelişmektedir.

(4) Demokrasi ve yönetim anlayışında değişim: Araçsal rasyonalizmin yerini iletişimsel rasyonalitenin almaya başlamasıyla, insan haklarının karar almada ve kararların meşruiyetinin sağlanmasında merkezî bir konuma gelmesi, yönetim anlayışının yerini yönetişim yaklaşımının almasına neden olmuştur. Yönetişim anlayışında üstten verilen kararlara yer yoktur (Tekeli, 2014, s. 65-67).

Bu değişimler kentin fiziksel ve toplumsal yapısında farklılaşmalara neden olurken ortaya çıkan sorunlara ilişkin yeni çözüm arayışlarını ve yöntemlerini de beraberinde getirmiştir. Kentin fiziksel ve toplumsal sorunlarının çözülmesi ve geleceğinin tasarlanması, kamu politikaları içinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Zira bahsedildiği gibi kentlerin ekonomik alandaki konumları giderek artmaktadır. Bununla beraber iktisadi canlılık hem toplumsal hareketliliği artırmakta hem de kentteki toplumsal ilişkilerin hızla farklılaşmasına yol açmaktadır.

Başta İstanbul olmak üzere, Türkiye'nin kentlerinde yirminci yüzyılın ikinci yarısında hızlanan kentleşme sürecinin geldiği noktada, sosyal problem alanları ve mekânla iç içe geçmiş toplumsal ihtiyaçlar derinleşmektedir. Yarım yüzyılı aşkın bir süredir yasalar düzeyinde yapılan pek çok düzenlemenin yetersizliğinden bahsetmek mümkündür. Öte yandan, kent planlamanın teknik bir alan olarak sınırlandırılması, planlarda ve projelerde sosyal ihtiyaçlara çözüm bulunamamasına neden olmuştur. Bu koşullar altında, yerel ya da merkezî yönetimlerin hızla kentleşen Türkiye'de bu sorunun üstesinden gelecek toplumsal içerikli yeni araçlar geliştirmesi gerekmektedir.

Bugüne dek bu yönde yerel ve merkezî idarelerce yapılmış çabalardan bahsedilebilir. Özellikle 1960'lı yıllarda pek çok farklı disiplinin ve kurumsal yapının katkısının yanında bölgesel düzeyde yapılmış çeşitli çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan birincisi, "Sosyal Alan Analizi" yöntemidir. *Sosyal Alan Analizi,* ilk kez 1949 yılında Los Angeles nüfus verilerinin; sınıfsal, kentsel ve etnik göstergeler bakımından analiz edilmesiyle görünür olmuştur. Sınıf göstergesi istihdam, kira ve eğitim düzeyleri; kentsellik; doğurganlık, kadın nüfus etkinliği ve tek haneli konut sayısı; etnik göstergeler de grupların etkinlik değerleri olarak tanımlanmıştır. *Sosyal Alan Analizi*ni Türkiye'de ilk defa 1972 yılında Ruşen Keleş, İzmir'de kullanmıştır. Keleş, incelmesinde etnik ayrışma değişkenini kullanmamış; nüfus verileri yerine seçmen kitlesinin %3'ü ile yaptığı görüşmeleri, nüfus bölgeleri yerine mahalleleri kullanmıştır. Sınıf/sıra göstergesini; meslek, gelir, öğrenim ve konut koşullarına bakarak kentleşme göstergesini (kentsel göstergeyi) de kalabalıklık ve çalışan kadın göstergeleri ile incelemiştir (Aydemir ve Sinan, 2007).

Aydemir ve Sinan (2007), Trabzon kentinin gelecekteki planlanmasına katkı sunmak amacıyla mekânsal ve sosyal dokunun açıklığa kavuşturulmasını amaçlayan bir çalışma ortaya koymuşlardır. Böylesi bir sosyal alan analizinin mahalle ölçeğinde demografik yapının, ekonomik yapılarının görülmesini temin edeceği ve önceki planlarda kentin geneline bakılarak yapılan sentezlerin eksiklerini gidereceğini öngörmüşlerdir. Trabzon'un 39 mahallesi arasında sosyoekonomik mekân ve fiziksel mekân bağlamındaki ilişkilerin ne gibi plan kararlarına altlık olacağı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sosyal Alan Analizi dışında toplum temelli yapılmış araştırmalara kapsamlı örnekler olarak 2006 yılında İstanbul Üsküdar İlçesi için yapılan "Sosyo-Ekonomik Yönleri ile Üsküdar" başlıklı çalışma ve "Konya Sosyal Doku Araştırması" (2006) verilebilir. Birincisi, pozitivist nitelikte nüfus planlamasının kuramsal örgüsüne yaslanmaktadır. Buna benzer bir diğer örnek de İstanbul Büyükşehir Belediyesinin 2003 yılında, İstanbulluluk bilincine yönelik yapmış olduğu sosyal doku araştırmasıdır. Bu çalışma, kentlilik bilincine yönelik yapılacak kampanyaların bir hazırlığı olarak görülmektedir. Bir diğer araştırma olan, Konya Sosyal Doku Araştırması Türkiye'de Konya imajını, komşuluk ilişkilerini ve Konya'da hayat tarzını irdeleyen saha araştırmasının bulgularından oluşmuştur. Bu araştırmaların bir kademe sonrasında Konya'da sosyal veri merkezi kurulmuş; sosyal hizmet ekseninin ve kent hizmetlerinin sayısallaştırılan bilgiler ile takip edilmesi sağlanmıştır. Bu sayılan örneklerin, modern müdahale araçları ile kentsel

hizmetlerin sunumunu gerçekleştirmek üzere yapılandırıldığı düşünülmektedir. Yalnız burada kentsel hizmetler, kentsel imaj, kent kültürü ve yaşlı hizmetleri gibi araçlarla sınırlı kalmaktadır. Bahsedilen araştırmaların veri ürettiği ve belirli politikalar geliştirildiği görülmektedir; ancak bunlar kapsamlı planlara dönüşememiştir.

Türkiye İstatistik Kurumunun derlediği veriler başta olmak üzere, kent hayatını doğrudan ilgilendiren toplumsal araştırmaların ve büyük projelerin kentlerde var edeceği etkileri ölçmek üzere hazırlanan sosyal etki değerlemeleri, bu türden çalışmalara örneklik teşkil etmektedir. Sosyal Etki Değerlemesi'ne (SED) örnek olarak da Kentsel Vizyon Platformu'nun "On Proje, Onlarca Etki" programı çerçevesinde on kentsel dönüşüm bölgesinde belirlenen olumsuz etkiler, çalıştaylar sonucu ortak bir raporda bir araya getirilmiş ve bu sonuçların ulusal/uluslararası deneyimlerle birlikte değerlendirilmesiyle *Sosyal Etki Değerlendirme Rehberi* oluşturulmuştur. SED'in, "etkileyenler ve etkilenenler arasında etkileşim sürecinde ortaya çıkan sorunların katılımcı ortamlarda tartışılmasını amaçladığı" ifade edilmektedir (Göksu ve ark., 2015). Bu yönü ile SED, bir vizyon yaklaşımı getirmektedir. Planlama ile epistemik bir bağ kurmamakta; özellikle kamusal ve özel idarelerin imar-geliştirme-dönüşüm projelerinin paralelinde, projeden etkilenecek kesimlerin eğer olumsuz bir takım sonuçlara katlanmaları söz konusu ise revizyonların bir vadeye tabi tutulmasını öngörmektedir. Projenin reddi ya da rafa kalkması, eğer bir kredilendirme kuruluşunca finanse edilecekse ve bu kurum SED istiyorsa söz konusu olabilir.

Diğer taraftan kentlerin yaşadığı değişime rağmen planlamada henüz etkili bir aracın geliştirildiği söylenemez. Kent planlama; teknolojik, iktisadi, kültürel vb. gelişmelerle ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılayıp, kentte yaşanabilecek muhtemel sorunları önleyerek fiziksel bir mekân olarak kenti biçimlendirmekte ve toplumsal hayata yön verebilmektedir. Planlama bu yönüyle toplumsal yapının değişimi sürecine müdahil olan ama aynı zamanda ondan etkilenen bir yapıdadır. Bu bağlamda daha dinamik bir planlama anlayışına ihtiyaç vardır. Bununla birlikte bugüne değin özellikle Türkiye kentlerinde planlamaya bağlı kararlardan ziyade karar vericilerin, yöneticilerin, bürokratların ve teknokratların müdahaleleri etkili olmuştur. Geçmişten bugüne kente yönelik müdahalelerde söz konusu aktörlerin ilgisi azalmamıştır. Sonuç olarak planlamanın yeni niteliklerle dinamik hâle getirilmesi ve karar vericilerin de bu planların gereklerini yerine getirmeleri gerektiği belirtilmelidir.

Kentlerin giderek artan önemi hem merkezî hem de yerel yönetimlerin kente yönelik müdahalelerini arttırmaktadır. Kentsel müdahalelerde ise merkezî ve üstten bir bakış artık geçerliliğini yitirmiştir. Kentlerin gelişiminde yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının, merkezî hükümetin ve uluslararası kuruluşların ve her şeyden daha önemlisi bizatihi kentte yaşayanların birlikte söz aldığı yeni bir dönem başlamıştır. Birçok farklı kültürel, dinî ve etnik unsurun yaşadığı kentlerde sorun çözücü politikalar geliştirirken *dışlayıcı ve ayrıştırıcı* müdahalelerden uzak durulması gerekmektedir. Kentte yaşayan insanların bizatihi katılmadığı ve sonrasında kullanmadığı *yapay, yalıtılmış* ve *yapılandırılmış* (Şentürk, 2016), mekânların oluşmasını engellemek için katılımcı bir perspektifle hazırlanan yeni planlama anlayışlarına ihtiyaç olduğu aşikârdır. Planlama süreçlerinin, giderek karmaşık hâle gelen kentlerdeki birçok dinamiği dikkate alması gerekir. Bunların en önemlileri kentte yaşayanların geçmişleri, aile yapıları, değerleri, yaşama kültürleri vb. özellikleridir. Bu durum planlamaya sosyolojik bir perspektifle yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır.

Planlama, kamu yararı düşüncesine yaslanarak kente ilişkin kapsamlı düzenlemeler öngören bir disiplin olarak genişlemiştir. Ne var ki mekânsal göstergelerin toplumsal boyutları, gelişen bürokrasi ve kamusal yetkinliklerin/uzmanlıkların yanında bir analiz aracı olarak geride kalmıştır. Planlamanın kendi doğası moderniteye yaslanıyor olsa da kentlerin ve onları oluşturan unsurların yirmi birinci yüzyılda düzenlenmelerine ilişkin toplum temelli bir yaklaşım geliştirilebilir.

Bu yaklaşımın sosyolojik analizlere yaslanması yeni bir durum olmamakla birlikte mekân ve toplum ilişkisinin birlikte düşünülerek belirli ilkeler ekseninde ve temel toplumsal bileşenleri odağa alarak sosyolojik bir muhayyile ortaya koymak, var olan toplumsal sorunların çözülmesine olduğu kadar yaşanması muhtemel sorunların önlenmesine de katkı sağlayacaktır. Bu durum sosyolojik verinin ve kuramın sadece kent planlama açısından teknik bir araç olmasından ziyade hem yöntem hem de ortaya koyacağı ilkeler ve uygulama önerileri açısından bir planlama pratiğine dönüşmesi gerektiğini göstermektedir.

Sosyolojik muhayyilenin varlığı ile kente ve kentsel toplumsal ilişkilere yaklaşılması mevcut planlama süreçlerini güçlendirecektir. Bugünün planlama anlayışında *tarih* korunması gereken fiziksel bir unsur, *toplum* verilerle genel ve toptancı bir biçimde tanımlanan bir *yapı* ve *insan* sonsuz ihtiyaçları olan ve bütün talepleri karşılanması gereken bir *varlık* olarak telakki edilmektedir. Halbuki tarihe, topluma ve insana sosyolojik muhayyilenin zenginliği ile bakıl-

dığında bambaşka bir tablo belirecektir. Sosyolojik muhayyile, bugüne, tarihsel dönemlerin ve bu dönemlerin olgularının ışığında bakmayı gerektirir. Tarihle ilişki sadece mekânsal değil aynı zamanda toplumsal bir perspektifi gerektirir. Toplum, sadece verilerle tanımlanabilecek statik bir unsur değil, siyasetle, ekonomiyle ve kültürle ilişkili bir biçimde zengin farklılıkları içinde barındıran dinamik bir olgu olarak değerlendirilmelidir. İnsan, çeşitli dönemlerde farklı gündelik pratikleri oluşsa da insanla, toplumla ve doğayla kurduğu ilişkinin aktörüdür. Mills'in (2000, s. 16) deyimiyle "...toplumun ve tarihsel durumun ürünü olan insanoğlu, aynı anda yaşadığı toplumun biçimlenişine de katkıda bulunmuş olmaktadır." SMP kente sosyolojik muhayyile çerçevesinde bakıldığında hem mevcut sorunları tespit edebilmede hem de bunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmede önemli bir imkâna kavuşulacağını iddia etmektedir. Böylelikle sosyal verinin planlama çalışmalarında sınırlı bir biçimde kullanılmasının ötesinde etkin bir anlayışın geliştirilmesi mümkün olabilecektir. Örneğin mevcut nüfus verileri mekânsal planlamada kullanılmaktadır. Ancak gerek nüfus verileri gerekse farklı sosyal verilerden hareketle sosyolojik çözümlemeler yapılmadığında bu veriler sadece betimsel olarak kullanılmaktadır. Sadece veriye sahip olmak değil bu verilerden hareketle sosyolojinin ya da sosyal bilimlerin kavramsal çerçevesi kullanılarak yapılacak sosyolojik çözümlemeler planlama sürecine önemli katkılar sağlayacaktır.

Harvey (Harvey, 2009, s. 28-31), sosyolojik muhayyileyle coğrafi muhayyileyi arasında bir köprü kurmaya çalışmaktadır. Sosyolojik muhayyile Mills'in de işaret ettiği gibi sadece sosyolojinin sahip olduğu birşey değildir ve diğer disiplinlerin ortak bağıdır. Aralarında Mills'in de bulunduğu sosyolojik muhayyilesi güçlü olan kişiler mekânsız bir dünyada yaşayıp çalışıyormuş görünürler. Coğrafi muhayyileye sahip olanlar ise mekânın biçimlendirilmesinin toplumsal süreçler üzerinde ne kadar derin bir etkisini fark edemezler. Ona göre mekânsal biçim ile toplumsal sürecin aynı konuyu düşünmenin değişik yöntemleri olduğu kabul edilmeli ve ikisi arasındaki düşünceler uyum içine sokulmalıdır. Kentin anlamak hem sosyolojik hem de coğrafi muhayyilenin birlikte işe koşulmasıyla mümkün olabilecektir:

> "Toplumsal davranışı kentin belli bir coğrafya, belli bir mekânsal biçim edinme yoluyla ilişkilendirmeliyiz. Bir kere bir mekânsal biçim yaratıldığında, onun toplumsal sürecin gelecek gelişmesini kurumlaştırmaya ve kısmen de belirlemeye eğilimli olacağını kabul etmeliyiz. Ama her şeyden çok, toplumsal süreçlerin karmaşıklığı ve mekânsal unsurları ile başa çıkabilecek stratejileri uyumlu kılmamızı ve birleştirmemizi sağlayacak kavramları oluşturmaya ihtiyacımız var." (Harvey, 2009, s. 32)

Sosyal bilimci ile kent planlama uzmanlarının yakın iş birliğini öngören bu yaklaşım içinde her bir aktöre daha fazla sorumluluk düşmektedir. Kent plancısı, sadece bir tekniker olmaktan öte; müzakere, yönetim, finansal örgütleme, çatışmaları önleme ve bir konsensüs ortaya koymak gibi toplumsal görevler üstlenmek durumundadır. Sosyolog da kentsel mekâna dair toplumun yükleneceği bilincin önündeki bir takım gerilimleri ortaya koyarak çözümlemek durumundadır. Toplum temelli bir plan da ancak bu iki yapının, toplumun önünü açmak üzere bilgi üretmesi ile mümkün olacaktır.

Sosyolojik Master Plan (SMP) özellikle uzun bir süredir kentin toplumsal ihtiyaçlar temelinde fiziksel planlamasına odaklanan yaklaşımlardan farklı olarak kentteki sosyolojik boyutları analiz eden ve analiz sonucunda ortaya çıkacak değerlendirmeden hareketle orada yaşayan insanlarla birlikte inşa edilecek bir sosyal planı hazırlamak isteyen; böylelikle toplumsal sorunların çözümüne katkı sunmak ve muhtemel sorunları önlemeye ilişkin tedbirler almak arzusunda olan bir çabanın ürünüdür. Bu çabanın, uzun bir süredir kenti farklı açılardan tasarlayan planlama geleneğini ve o geleneğin gelişim sürecini dikkate alması gerekmektedir. SMP, planlamada sosyolojik olanın merkezi bir konum üstlenmesi gerektiğini iddia ederken mevcut kent planlaması yaklaşımlarına bir alternatif olarak tasarlanmamıştır. Mekân-toplum arasındaki ilişkinin birbirinden ayrılamayacağının idrakinde olan SMP, kent planlama çalışmalarının bir tamamlayıcısıdır. Ancak sadece sosyoekonomik verilerin planlamada kullanılmasını içermez. SMP, fiziksel planlamanın omurgası olarak tahayyül edilmeli ve buna göre konumlandırılmalıdır. Bu yönüyle planlamada merkezi bir unsur üstlenmesi öngörülmektedir. Diğer bir deyişle bu rehberde, SMP'nin yapılmasının ardından mekânsal planlar yapılması önerilmektedir.

Bununla birlikte ortaya konulmak istenen planın, mevcut planlama yaklaşımlarından farkının da ana hatlarıyla tanımlanması gerekmektedir. Bu kapsamda SMP'nin nasıl hazırlanabileceğine ilişkin bir rehbere ihtiyaç duyulmuş ve bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında dünyadaki ve Türkiye'deki planlamayı, özelde sosyoloji ve planlama ilişkisini, ele alan çalışmalar tarandı. Ayrıca literatürde daha önce yapılmış SMP'ler araştırıldı. Benzer çalışmalara rastlanmakla birlikte daha çok literatürde sosyal planların olduğu görüldü. Bu kapsamda özellikle uluslararası alanda karşılaşılan benzer örneklikler incelendi ve araştırma grubuyla paylaşıldı, birlikte tartışıldı. Dünyada farklı kentler için yapılmış sosyal planlar ya da farklı nitelikteki planlar (turizm, kültür vb.) da

incelendi. Literatür için yeni olan SMP kavramı, sosyal planlar üzerine yazılanlardan hareketle oluşturulmaya çalışıldı. Araştırma grubu ulaşılan literatürü bir araya gelerek tartıştı ve SMP için gerekli olan rehberin temel unsurlarını belirledi. SMP'nin bileşenlerinin ve ilkelerinin neler olması gerektiği, hangi araştırma yöntemlerinin kullanılacağı mevcut sosyoloji birikiminden yararlanılarak tasarlandı. Literatürün hâlihazırda çok geniş olmaması, bu çalışmanın temel sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Bu yönüyle elinizdeki rehber bu türden bir planlamanın mümkün olup olmadığını denemek üzere gerçekleştirilecek bir projenin ilk rehberi olarak kabul edilebilir. Uygulama sonrasında rehberin revize edilmesi ve daha da olgunlaştırılması hedeflenmektedir. SMP büyük şehirlerde ilçeler, nüfusu az olan kentlerde ise il ölçeğinde kullanılabilecek şekilde hazırlanmıştır. Ancak SMP'nin ölçeğinin ilçe olduğu söylenmelidir. Hatta SMP'nin metropollerde daha küçük yerleşme odaklarında kullanılması önerilmektedir.

SMP'nin yasal olarak tüm belediyelere zorunlu tutulması hâlinde stratejik plan hazırlama deneyiminde olduğu gibi faydasız çalışmalar ortaya çıkacaktır. Böylelikle içi boşalan bir yaklaşıma dönüşme ihtimali olan SMP'nin uygulanması yerel yönetimlerin tercihine bırakılmalıdır. Zira SMP'nin yaklaşımı toplumsal perspektifi ve katılımı merkeze koymaktadır. İnsanı ve değerlerini merkeze alan yerel yönetimlerin uygulamaları neticesinde yaşanabilir kentlerin oluşmasından sonra SMP yaklaşımının gelişerek/kendini yenileyerek yaygınlaşacağına inancımız tamdır.

YEREL YÖNETİMLER İÇİN SOSYOLOJİK MASTER PLAN HAZIRLAMA REHBERİ

PLANLAMA VE SOSYOLOJİK MASTER PLAN

PLANLAMA VE SOSYOLOJİK MASTER PLAN

1.1. Toplum ve Planlama Etkileşimi

Şehirlerin mevcut yapılarından hareketle geleceklerini tayin eden planlama kentleri fiziksel olarak düzenlerken toplumsal hayatın da nasıl gelişeceğini öngörmüş olmaktadır. Bir kentin planlanması, orada yaşayan kentlilere ahlâki bir hedef sunabilmekte (Tekeli, 2009a), bu sayede toplumun yeniden üretilmesini sağlayabilmektedir. Planlamanın düzenleyici ve denetleyici rolü kent üzerinde klasik planlamanın ortaya çıkışından itibaren görülebilmektedir. Fiziksel çözümleri ile sosyal problemlerin de üstesinden gelmeyi hedefleyen planlama, nicel yöntemlerle ürettiği bilgiler doğrultusunda kentsel gelişmeler için bir kontrol mekanizması kurmaya çalışmıştır. Bu düzeyde 19. yüzyılın estetik kaygılarından hareket eden şehircilik planlamacılığa evrilmiş, kentsel düzende sosyal yapıyı da belirleme amacıyla dönüşmüştür (Tuna, 2011, s. 167). Toplumsal çıktıları ve hedefleri içermesi bakımından ortaya koyduğu etüt-araştırma çalışmaları ile Patrick Geddes'in yirminci yüzyıl başındaki çalışmaları bu yaklaşımın ilk çabası olmuştur (Günay, 2007; Jenkins, 1996). Planlamanın bu hedefini gerçekleştirmesi sürecinde yerelin mi merkezin mi etkin olacağı ise önemli bir sorun alanı olarak öne çıkmıştır. Planlamada asli unsurun mahalli topluluk olduğunu öne süren görüşler, "kentsel üretim ve tüketimin özgür bir biçimde bir araya gelmiş bireyler tarafından kontrolünün kentsel planlamaya ortak bir güç ve etkinlik kazandıracağı" inancındadır (Tuna, 2011, s. 168). Buna karşın, merkeziyetçi tutumlar, şehir plancılığının analitik yöntemlerinin tek başına toplumsal sorunların çözümü için yeterli olduğunu savunmuştur (Günay, 2007). Bu yaklaşımın sadece nicelikleri öne çıkartan bir inceleme biçimi geliştirmesi, şehirlerin var oluşuna ilişkin bazı temel gerçeklikleri ötelemekteydi. Herbert Gans'ın "People and Plans" başlıklı 1968'de yayınlanan kitabı; Gans'ın planlama mesleğine girdiği ilk yıllar olan 1950'den itibaren sosyolojik bakışı ve kavramları planlama politikalarına taşımaya çalışma çabalarının bir ürünüdür. Bu kitabında, plancıların toplumsal konuları göz ardı etmesi ile iki ana yanılgı içerisinde olduğunu belirten Gans, toplumun ve kültürün temelde fiziksel çevrenin bir ürünü olduğu düşüncesini ve yalnız planlama ilkeleri temelinde gerçekleşmiş bir çevrenin iyi

bir hayat kuracağına ilişkin düşünceyi eleştirmektedir (Gans, 1968, s. 2). Kentin toplumsal ve mekânsal ilişkilerin bir arada var olduğu sosyomekânsal bir olgu olduğu dikkatlerden kaçırıldığında kent yalnızca planlamanın fiziksel kararlarına ve mimarinin biçimlerine emanet edilmektedir. Hâlbuki hem kentleşme deneyimleri hem de planlama uygulamaları sosyolojik verinin ve muhayyilenin kentsel mekânın planlanmasında ve toplumsal sorunların çözülmesinde ve önlenmesinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Modernite öncesinde kentsel sorunlar, "zamana bırakılarak" da halledilebilmekteydi. Ancak büyük metropollerde, nüfusu hızla artan ve sürekli yer değiştiren kitleler için bu sorunların çözümü, zamana bırakılmadan planlı bir gelişmeyi ve dönüşümü gündeme getirmiştir (Ledrut ve Ray, 1969). Bu planlı gelişmenin sadece fiziksel unsurlara ve kararlara odaklanması ise yeni sosyal problemlere kapı açmıştır. Örneğin, yollar mekânsal kurgu içinde bir ideal olarak tespit edilmekte fakat bu yolların temel işlevinin bir noktadan diğerine gidebilmek olduğu göz ardı edilmekteydi. Aynı şekilde, bir şehrin birbirini kesen yollardan çok, bir araya gelmiş insanlar olduğu gerçeği de geri planda kalmaktaydı. Yoksulluk, bir çıktı olarak kabul edilip yoksullaşma sürecine bakılmaksızın yoksullukla ortaya çıkan çirkin görüntülerin telafisine çalışılmaktaydı. Bu durumun, belli bir sosyomekânsal tasarımı tüm topluma empoze eden bir "mekân fetişizmi" doğurduğu öne sürülmüştür (Şengül, 2002). Bu tutumun devamında, Tuna'nın (2011) ifadesi ile "kontrol mekanizma ve araçları üzerinde ayrıntılı bir biçimde durularak" planlama, tekniğe indirgenerek siyaset tarafından araçsallaştırılan zayıf bir aktöre dönüşmüştür. Öte yandan, plancıların sürekli geleceği tasarlamaya odaklanmaları ve zamanlarının büyük bir kısmını gelecekte otoyolların ve marinaların nasıl olacağını düşünerek geçirmeleri kentte hâlihazırda bulunan sorunların çözümüne dikkatlerini vermeden analizler ortaya koymalarına neden olmakta ve böylelikle kentsel sorunlar daha da kötüleşmektedir (Pahl, 1975'ten akt., Şentürk, 2011, ss. 53-54).

1.2. Planlama Yaklaşımlarında Toplumsal Vurgunun İlerleyişi

1970'li yıllardan başlayarak tekniğe indirgenen bir planlama yaklaşımının eleştirilerek toplumsal vurgunun arttırıldığı, planlamanın kendisinin de bir siyaset üretebileceğine ilişkin görüşlerin yükseldiği gözlenmektedir. Bu süreç üzerinde; kentsel eşitsizliklere dikkat çekilmesinin yanında siyasal ve iktisadi karar mekanizmalarının kentleri doğallığın ve kültürelliğin ötesinde müdahaleye konu ettiğini savunan ekonomipolitik paradigmanın etkisinden bahsedilebilir.

Bu paradigmanın da tesiri ile planlama süreçlerinde; eşitlikçi, toplumu savunan ve demokratik arayışların o döneme kadarki yukarıdan aşağı doğru olan bakışları tabandaki hareketliliklere çevirmeye çalıştıkları görülmektedir.

Bugün gelinen noktada kentlerin mekânsal ve toplumsal birer olgu olarak değerlendirilmelerinin gerektiğinden ve kentlere müdahale biçimlerinin toplumdan hareketle kurgulanmasını savunan bir yönelişten söz etmek mümkündür. Tekeli'ye göre (2009b), pozitivizmin eleştirisi, katılım talepleri ile yönetişimin genişlemesi ve hiyerarşilerin kent yönetiminde kırılması planlama paradigmasını bu doğrultuda zorlamaktadır. Planlamadaki bu paradigma yönelimi kuramsal düzlemde arayışları ortaya çıkarmıştır. Yarım yüzyıllık modern planlama tecrübelerinin bu dönemde yeni kuramsal arayışlara uç verdiği görülmektedir. Planlamayı estetik katkılar ve düzenlemeler boyutu ile ele alan normatif paradigma ve II. Dünya Savaşı sonrası daha pozitivistik bir karakteri ifade eden akılcı paradigmadan sonra, planlamanın arayışı katılımcı paradigma ile şekillenmiştir. Katılımcı paradigma, otorite ve uzmanlıklara bırakılmayacak, alanla ilgili tüm grupların karar verme süreçlerine dâhil olduğu bir "sosyal görüş" getirmiştir (Ataöv, 2007, s. 142).

Her bir paradigmatik süreç içinde planlamaya kuramsal bakışlar da genişlemiştir. Kentsel planlama kuramının ne olduğuna, niçin bir planlama kuramına ihtiyaç duyulduğuna, planlamanın nasıl yapılacağına, kentsel yapıyı hareketlendirecek unsurların neler olduğuna ve bu hareketliliğin nasıl bir yapı kuracağına ilişkin sorular sorulduğunda kentsel planlama kuramının zemini de kurulmuş olur. Bu soruların cevapları; açıklayıcı, tanımlayıcı, öngörücü, yönlendirici ve normatif niteliktedir. Sadece açıklayıcı ve tanımlayıcı cevaplar ile yetinen bir kuramsal yaklaşım, planlamanın gelişmesini temin edemez. Zira bu tür bir yaklaşım, kente ilişkin yönlendirici bir yaklaşım ortaya koyamayacağından deterministik kalıplara sıkışır. Bu bağlamda kente ilişkin yönlendirici ve tercihlerle mekânsal biçimlendirmeyi öngören planlama yaklaşımları önem kazanmaktadır. Kentin varlığını devam ettirmesini ve kendini yeni durumlara karşı konumlandırabilmesini sağlamaya ilişkin ortaya çıkan planlama kuramları, planlama süreçlerine ve mekânsal yapıya şekil veren yaklaşımlara ilişkin açıklamaları içermektedir (Kaya, 2002, s. 22). Kentsel planlama alanında kuramsal yaklaşım, pratiğe ilişkin eylemlerin nasıl ortaya çıktığına dair fikirler sunmaktadır (Tekeli, 2010). Planlama kuramının, uygulamaları şekillendirmesi ile kentsel formun niteliği ortaya çıkmakta, tarihsel bağları ve gelecek ihtiyaçları ile ilişkisi kurulabilmektedir (Levy, 2011).

Kentsel planlamanın kuramsal yapısı mekâna ve zamana bağlı şekilde değişebilen yaklaşım biçimleri ile farklılaşır. Her yaklaşım, modern toplumda karşılaşılan kentsel problemleri aşmak şeklindeki ortak paydayı paylaşsa da ortak bir değerlendirme metodu ortaya konamamış; beslenilen disiplinlerin yönlendirici verileri, siyasal ve toplumsal dönüşümlerle irtibatlı yeni biçimler gelişmiştir. Planlama, doğa bilimlerinde söz konusu olduğu şekilde, bir modeli iptal ederek bir diğer kurama bağlı pratikler geliştirmez. Planlama alanı; ekonomi, siyaset, hukuk, sosyoloji ve mühendislik gibi disiplinlerin yaklaşımlarını kullanmasından, disiplinlerarası olmasından dolayı kuramsal çeşitliliğini diri tutar. Bu durum planlama sahasında olguların değerlendirilmesini ve doğru adımların atılabilmesini temin edecek kuramsal düzlemin çeşitliliğini koruyarak belirgin, statik ve baskın bir kuramla yetinmemesine neden olmaktadır (Kaya, 2002, s. 25). Her kuram, bu doğrultuda kendinden sonra muhalif veya açıklayıcı/uyarlayıcı nitelikte yeni kuramların doğuşunu sağlamıştır. Modern planlama serüvenin başlangıcından itibaren bu gelişimi görmek mümkündür. Planlama modellerinin her biri, kendinden bir önceki modellemenin yeniden formüle edilmiş hâli olarak karşılanmaktadır. Bir kuramla paralel uygulamada olan başka modeller söz konusu olabilir. Kuramsal zemine sahip ancak uygulama imkânı bulamamış modeller de mevcuttur (Kaya, 2002, s. 43; Schönwandt, 2008, s. 3).

Tablo 1 - Planlamada Farklı Yaklaşımlar

Geniş Kapsamlı Planlama	Rasyonalite merkezli, merkeziyetçi ve kamu yararı odaklı bakış.
Aşamalı Planlama	Farklı çıkar gruplarının, planlama sürecini dengeleyecek biçimde deneme yanılma yöntemleri ile kısa vadeli süreçler üretmesi.
Savunucu Planlama	Dezavantajlı grupların lehine olacak şekilde, oluşturulan farklı planlardan seçim yapılması.
Eşitlikçi Planlama	Dezavantajlı gruplar için programların olgunlaştırılması.
Demokratik Planlama	Kamu yararı doğrultusunda, devletin imkânlarının toplumun tüm kesimleri için katılımcı bir süreçle yönlendirilmesi.
Radikal Planlama	Kamusal kurumlara ve çıkarlara karşı yerellik ve insani-ekolojik koşullara öncelik verilmesi.
İletişimsel Model	Plancının aracılığı ile toplumsal bir uzlaşının sağlanarak kapasitelerin geliştirilmesi.
İş Birlikçi Planlama	Toplum içinde iletişim kanallarının tesis edilerek herkesin birer paydaş olarak planlama sürecinin içinde olması.
Aktif Şehirleşme	Toplulukların özel bir irade ile kendi gelişmelerinin birincil aktörleri olması.
Birlik Yaklaşımı	Komşuluk birimlerinin doğrudan katkı sunduğu üst ölçeklerle tanımlanmış standartlar ile bir birlik oluşturarak, iktisadi faaliyet ve kültürel muhafazanın temin edilmesi.

1.3. Planlamada Farklı Yaklaşımlar

Bu kısımda planlama alanında toplumsal vurgunun yükselişinin görülebileceği farklı kuramsal yaklaşımlara özetle değinilmektedir. Böylelikle belli başlı örneklerle planlama alanındaki yaklaşımların gelişim seyrinin görülebilmesi hedeflenmektedir.

Geniş Kapsamlı Planlama

Süreç olarak planlamanın ele alındığı ilk yaklaşım olarak nitelendirilmektedir. Bu nitelemeyi kazanmasında ortaya çıktığı dönemin siyasal ve ekonomik koşulları etkili olmuştur. 1917 Bolşevik Devrimi, I. Dünya Savaşı ve sonrasında kararsızlaşan küresel ekonomik düzenin 1929'da yaşadığı Büyük Buhran, kamu yönetimlerini bu koşullar altında toplumsal taban hareketi potansiyellerine karşı önlemler alma yoluna götürmüştür. Artan işsizlik rakamları bu değerlendirmenin ana sebeplerinden birini teşkil etmekteydi. Geniş kapsamlı planlama, kentsel planlamanın, estetik/normatif yönünü bir kenara bırakıp, hem savaş sonrası yıkılmış kentlerin yaşanabilirliğini sağlamak hem de bu koşullar altında toplumsal çöküntülerin önüne geçmek konusunda öngörülerde bulunmak şeklinde bir misyonla ortaya çıkmıştı (Kaya, 2002).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devlet kurumunun görece daha güçlü bir pozisyona sahip olarak uyguladığı "refah devleti" politikaları, kentsel planlama ile birlikte genel olarak plan düşüncesi için *altın dönem*in yaşanmasını sağladı (Kaya, 2002). Nüfusun arttığı, otoyol yapılarak kentlerin alt bölgeleri ile ulaşım imkânlarının sağlandığı bu dönemde, kentlerde desantralizasyon ile banliyöleşmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Merkezler ise yenilenerek uzun erimli bir kalkınmanın yönetim merkezleri olarak kurgulanmıştır. Geniş kapsamlı planlama, benimsediği rasyonel karar kuramı ile bu dönemin temel araçlarından biri olmuş ve kentlerin şekillenmesinde kamusal iradenin benimsediği *kamu yararı ilkesi* çerçevesinde hedeflerin gerçekleşmesi için gerekli düşünsel düzlemi sağlamıştır.

Keleş (2004), geniş kapsamlı planlamanın üç özelliğine dikkat çekmektedir. *(1)* Kapsamlı planlama, yalnız bir arazi kullanımını öngörmemekte; fiziksel, sosyal ve yönetimsel süreçleri de kapsamaktadır. *(2)* Kent, etkileşim içinde bulunduğu çevresi ile birlikte değerlendirilmektedir. *(3)* İşlev ve alan genişlemesi dışında, yönetimde ve uygulamada eşgüdüm düşüncesi merkeziyetçi bir anlayış ortaya koymaktadır. *Geniş kapsamlı planlama* anlayışına yönelik ilk eleştiri, kamu yararı düşüncesine/ilkesine yöneliktir. Bu eleştiride kamu yararının toplumdaki farklı

çıkar grupları açısından ortak bir yararı temsil edemeyeceği vurgulanmıştır. Söz konusu eleştiriler aşamalı planlama yaklaşımının geliştirilmesine zemin oluşturmuştur.

Aşamalı Planlama

Bütüncül kamu yararına ilişkin eleştiri, planlamanın yaslandığı meşruiyet zeminini sorgularken sürece ilişkin değerlendirmeler de ortaya koymuştur. Kapitalist piyasa içerisinde çok sayıda aktörün, çıkar grubunun olabilmesine karşılık güç dengelerindeki eşitsizliklerin, kentsel planlamanın yönetilmesinde çoğulcu bir yaklaşıma izin vermeyeceği düşünülerek bütüncül bir kamu yararının da söz konusu olamayacağı ortaya konmuştur (Ersoy, 2007, s. 193). Bu çerçevede geniş kapsamlı planlamanın; hedef tespiti, veri toplayıp bu verileri denemeye tabi tutması gibi süreçlerin kaybettireceği vakit ve piyasalarda var edeceği belirsizlik, karar alma sürecini hızlandıracak bir kuramsal planlama çerçevesine olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Aşamalı planlama düşüncesinin temelinde, bu yadsımadan doğan "işini yürütmenin bilimi" fikri yatmaktadır. Buna göre, büyük hedefler değil, daha küçük ölçekli ve mevcut siyasanın vereceği imkânlar doğrultusunda doğru adımlar atılmaya çalışılmalıdır. Farklı çıkar grupları kendi adımlarını attıklarında piyasanın vereceği tepkiye göre ilerleyecek ya da önceki pozisyonlarına geri döneceklerdir (Ersoy, 2012a). Dolayısıyla aşamalı planlama, geniş kapsamlı planlamanın istense de yapılamayacağını ifade etmektedir. Zira dağınık hâldeki bilgilerin tek bir *süper planlama birimi*nde toplanması imkânsız görülmektedir (Şahin, 2010, s. 113).

Savunucu Planlama

Savunucu planlama yaklaşımı, kapsamalı planlama ve aşamalı planlamadan ayrılarak toplumsal katılımın ve çoğulculuğun merkeze alındığı bir yöntem önerisinde bulunur (Ersoy, 2012b; Fainstein, 2010, s. 27; Kaya, 2002, s. 79; Keleş, 2004, s. 137). Bu yaklaşımla birlikte, plancının rolü genişlemiş, planlamanın konusunun içerisine siyaset de dâhil olmuş ve plancının farklı bilgi kümelerinde uzmanlığı aranmıştır. Artık kamusal iradenin tespitleri ile yaptırılan bir tek plan değil, farklı çıkar gruplarının ortaya koyup müzakereye açtıkları pek çok plan vardır. "Avukat plancı" rolü kapsamında, toplumun her kesiminden gelecek talepleri otoriteden bağımsız bir şekilde değerlendirmeye alan ve yer yer rekabet ortamında savunmak ve otoritelere karşı mücadele etmek zorunda kalan plancı için bir hedef tespitinde bulunmaktan daha zor bir görev tanımı ortaya çıkmıştır

(Ersoy, 2012b). Buna göre çoğulcu bir yaklaşım içeren savunucu planlama; halkın plan alternatifleri konusunda bilgi sahibi olmasını sağlar. Toplum, artık birbirileri ile yarışan planlar içerisinde en iyisini seçmek gibi bir imkâna sahiptir. Çıkar grupları, tasvip etmedikleri planlara karşı alternatif planlar sunmakla yükümlüdür.

Savunucu planlamanın, plandan ziyade ortaya çıktığı tarihsel kesit ve toplumsal yapı ile irtibatlı olarak "birlik ve beraberlik", "toplumsal barış" gibi unsurları önceliediği söylenebilir. Bu durum Keleş'in (2011, s. 139) ifadesi ile planlamanın varlığını ortadan kaldırma sonucuna gidebilir. Çoğulcu demokrasi anlayışının öngördüğü biçimde toplumu temsil eden sınıfların eşit bir düzlemde müzakere imkânına sahip olmamaları bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu takdirde, savunucu planlamada mekân, dezavantajlı kesimlerin değil yine ekonomi ve siyaset bakımından etkin grupların kendi müdahalelerini meşrulaştırdıkları alanın ötesine geçemez. Savunucu planlama, daha önceki kapsamlı ve aşamalı süreçlere nazaran *değerler* konusu ile daha yakın bir temas öngörüyor olsa da istikrar arayışındaki kesimlerin taleplerini askıya alacağı için bir kısır döngü ortaya koymaktadır.

Her ne kadar kamusal düzenleme içinde bir karşılık bulamasa da (Kaya, 2002), savunmacı planlamanın etkilediği yeni kuramlar söz konusu olmuştur. Schönwandt (2008, s. 9); neomarksist modelin, eşitlikçi modelin, sosyal öğrenme ve iletişimsel eylem modelinin, radikal modelin ve liberal planlama modelinin, savunucu planlama yaklaşımına ilişkin eleştirilerle kurulduğunu dile getirmektedir.

Eşitlikçi Planlama

Eşitlikçi planlama yaklaşımı, savunucu planlamayı takip etmektedir. Sosyoekonomik eşitsizlikler karşısında plancıların üstlenecekleri rol, savunucu planlamadakine benzerdir. Eşitlikçi planlamanın öne çıkan temsilcisi Norman Krumholz (1982), kendi eşitlikçi planlama deneyimlerine dayanarak arazi kullanımı, bölgeleme vb. konulardan daha çok, yoksulluk ve ayrışma konularının önemine dikkat çekmektedir. Eşitlikçi plancılar, bir bilimsel çabayı değil planlama sürecine halkın katılımının temin edilmesini önemsemekte ve bunu sağlamaya çalışmaktadırlar. Plancı, bu yaklaşım çerçevesinde eşitliği arttırmak gibi bir üst amaç benimsemekte ve daha sonra amaçlarını ve hedeflerini halkın katılımını sağlayamaya yönelik hazırlamaktadır. Eşitlikçi planlama; kamu yararını arttırmayı amaçlayan, sosyal problemleri çözmeye odaklanmış, ekonomik kalkınma yerine

dezavantajlıların desteklenmesini önceleyen, tepeden inmeci anlayışa karşıt bir model olarak öne çıkmaktadır.

Demokratik Planlama

Demokratik planlama, katılımcı süreçlere vurgu yaparken eşitlikçi planlama programın önemi üzerinde durmaktadır. Eşitlikçi plancıların yoksullar, etnik azınlıklar için belirli sorumlulukları olmasına karşın demokratik plancılar toplumun bütünü için plan geliştirmek isterler. Demokratik plancılar kamuya bir otorite olarak bağlıdırlar; özel çıkarlar ile kamu çıkarı arasında kamu çıkarından yana bir tavır alırlar. Plancı pratikte alternatifleri şekillendirir ve bu alternatifler planlama sürecine dâhil olan gruplarının katkılarıyla değerlendirilir. Demokratik planlama, toplumun tamamının dikkate alındığı bir süreci savunmaktadır. Plancılara rağmen demokratik planlamada son karar yetki merci kamu (public) kabul edilmektedir. Bir anlamda toplumsal beklentilerin ve taleplerin, mesleki uzmanlıkları yönlendirmesi beklenmektedir.

Radikal Planlama

Plancıların çalıştıkları kurumlar içerisindeki yöneticilere rağmen, daha eşitlikçi, daha demokratik, sosyal adaleti önceleyen yaklaşımlar benimsemelerinin imkânı ve maliyeti, savunucu planlamanın dikkate almadığı bir hususdur. Zira plancı, değerlendirmeleri sebebiyle çalıştığı kurumun yöneticilerinin yaklaşımı nedeniyle negatif davranışlara muhatap olabilir. Bu problemi aşmak üzere radikal planlama, öz olarak kamusal kurumların ve ekonomik çıkarların karşısında yer almaktadır. Kısmen de olsa toplumda siyasal sistemi reddedip eşitsiz sistemin değiştirilmesini, yeni bir iktisadi ve siyasi yapının kurulmasını ister. Heskin ve Garabow tarafından 1973'te formüle edilen radikal planlama yaklaşımına göre planlama; elitist ve muhafazakâr yapının eleştirisini, toplumdaki denge anlayışının reddini içermekte; insani gelişme ve ekolojik etik vurgusu yapan alternatif bir paradigma öngörmektedir. Buna göre radikal plancılar, geleneksel metotları ve parlamenter süreçleri yadsırlar. Sistemin dışında kalmayı tercih ederek yerel bölgelerde üretilmiş tecrübeleri, üst ölçeklerin ürettiği kısıtlardan daha değerli bulurlar.

İletişimsel Model

İletişimsel eylem teorisine (Alman filozof Jürgen Habermas'a atıfla) göre plancının ana işlevi, proje alanındaki insanların hikâyelerini dinlemek; bu sayede farklı bakış açılarından bir uzlaşı ortaya koymaya çalışmaktır. Plancı teknik bir önderlik yapmaktansa toplumsal tecrübeleri not eden uzman olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte toplumsal bir baskı dikte edilmeden bir *uzlaşı*nın sağlanması düşünülmektedir. Plancı, artık tek karar alıcı konumunda değil aktörler içerisinde kolaylaştırıcı role sahip bir diğer aktördür.

Gedikli'ye (2012) göre, iletişimsel planlama süreçlerinde öne çıkan özellikler şunlardır:

- Sürece katılan paydaşlar arasında karşılıklı *etkileşim* ve birbirinden öğrenme,
- Kişilerin veya grupların özel konuları yerine yerleşimin geneline yönelik kamusal tartışmalar,
- Ortak değerlerin tartışılarak tanımlanması, değerlendirilmesi, çelişkilerin uzlaştırılması,
- Katılımcıların yerleşime ilişkin sorunları ve potansiyelleri değerlendirme *kapasitelerinin geliştirilmesi,*
- Katılımcıların ortaya attığı söylemlerin giderek yeni planlama söylemleri üretmesi.

İş Birlikçi Planlama

Patsy Healey'in (1997) *İşbirlikçi Planlama* (Collaborative Planning) modeline göre demokratik değerler, ekonominin üretim biçimi tercihlerini belirleyen kapitalizm ile iş birliği içindedir. İlaveten planlama, aydınlanma felsefesinden hareketle kazanmış olduğu konumunu daraltarak demokrasi ve kapitalizm ekseninde bir ilerlemeye imkân tanımıştır. Postmodern yaklaşımların bilimsel aklı egemen zümrelerin gücü ile irtibatlandırarak eleştirmesi planlamaya çok daha sınırlı ve belirlenmiş bir hareket alanı çizmiştir. Healey, birer paylaşım mekânı olan mekânsal birimlerle ilgili olan toplulukların birbirilerini anlayabilmelerini sağlayan iletişim kanallarına sahip olmalarının önemi üzerinde durmaktadır. Modelin kavranması için yardımcı bir unsur olarak "paydaş" (stakeholder) kavramını sunan Healey, kültürel topluluklar ve sosyal öğrenme kavramlarını geliştirmektedir. Kültürel topluluklar, farklı konulara ve olaylara yaklaşımları temsil

ederken bu yaklaşımlar karşılıklı olarak bir sosyal öğrenme süreci yaşamaktadırlar. İş birlikçi planlama; paydaşların tanımlanabilmesini, tartışılabilmek için tarafların bilgilendirilmesini, toplantı/müzakere ortamlarının oluşturulmasını, yeni ortaklaşa düşünce ve eylem yollarının inşa edilmesi konusunda bilgilendirme yapılmasını vb. görevleri içermektedir.

Aktif Şehirleşme

Ledrut ve Ray (1969), kendi kendine gerçekleşen bir kentleşme yerine rasyonel akla dayanan şehirleşmenin çağdaş toplumlar için geçerli olduğunu belirtmektedirler. Ancak bu durumda da şehirciler, şehirleşme için biricik faktör olamazlar. Kendi gelişmelerine sahip çıkan topluluklar "aktif şehirleşme" olarak ifade edilen modelde, kendi meselelerine ilişkin aralıksız yürüttükleri faaliyetleri, düşünülmüş karar şekline sokan sosyal faaliyetler içerisindedirler. Faaliyetlerin gerçek öznesi ve ilk faili, topluluğun kendisi olup şehircilik uzmanları ya da devletin aktörleri ikinci derecede öneme sahiptirler. Ledrut ve Ray, kentsel toplumun kendi hakkındaki bilincinin, özel bir iradenin ifadesi olduğunu belirtmektedirler. Aktif şehirleşme de, şehirlerin de bu irade ile şekillenmesinin gerektiği ifade edilmektedir.

Birlik Yaklaşımı

Turgut Cansever'in, İslam düşüncesi ve Yeni Ontoloji felsefesinden hareketle ortaya koyduğu şehircilik yaklaşımı, konut bahçesinden mahalleye, mahalleden kente bütüncül bir coğrafya üzerinde kentin tabiata dokunduğu bir estetik bakıştan hareket etmektedir. Düzenli'nin ifadesi ile Cansever, her türlü planlama işine "mümkün olduğu kadar kapsayıcı ve üst bir çerçeveyle yaklaşılması ve çalışma alanının geniş tutulmasından yanadır". Planlama ve pratik arasında birbirini etkileme konusunda bir süreklilik olduğunu savunan Cansever, kent planının "bir taraftan icraatı sevk ederek diğer taraftan bazı eğilimler yaratarak şehrin gelişmesini kontrol" ettiğini düşünmektedir (Düzenli, 2009, s. 207). Birlik yaklaşımı olarak adlandırılabilecek, Cansever'in planlanma ve şehircilik düşüncesinde üç ilkenin öne çıktığı görülmektedir. Bunlar, hareketli kültürün bir sonucu olarak gerekli hâle gelen kültürel mirası "muhafaza ilkesi"; *birlik*in bir yansıması olarak "komşuluk ilkesi" ve iktisadi bir kontrol mekanizmasını geliştiren "iktisadi faaliyet ilkesi"dir (Tiryaki, 2014). Bu üç ilke çerçevesinde, birlik yaklaşımının önerileri sıralamak gerekirse toplumsal bir vurgunun baskın olduğu görülmektedir.

Düzenli'den (2009, s. 207) özetle bu öneriler şöyle sıralanabilir.

- Her ev sahibi, evinin çevresi ile birlikte oluşumuna katılabilmelidir.
- Arsa-şehir üretiminde, mahallenin ve içindeki donatıların oluşumu üretimi ve yönetiminde mahalleli katılımı temin edilmelidir.
- Mahalle içinde komşuluk birimleri için 10-50 evlik ufkî kat mülkiyeti tesis edilmelidir.
- Bir mahalle planı çerçevesinde şekillenen mahalle dokusunda, yapılararası sorunları mahalleli kendi içinde çözmelidir.
- Her bir mahallenin inşasında görev almış uzmanlar, "Mahalle Danışmanı" yetkilendirilmelidir.

Hayatın ve ailenin değişen ihtiyaçlarına cevap üretebilen, insanlara güvenli ve ilginç yönelişlere imkân veren çevreler sunabilen, en fakir ailelere de mütevazı ama güzel ortamlar sağlayabilen, her bireyin toplumsal oluşuma yabancılaşmadan katkısını vermesine imkân tanıyan sürdürülebilir planlamanın uygulama ilkeleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Karşıtlıkları giderecek bütüncül planlama yaklaşımının sağlanması,
- Gayrimeşru spekülatif girişimlerden uzak durulması,
- Uygulama birimlerinin *şehirsel kademeleşme* ilkelerine uygun olması,
- Mimar, şehir plancıları, mühendis ve alt yapı uzmanlarının ortak çalışması,
- Evlerin ve kamusal alanların yatay bir biçimde tasarlanması,
- Tasarruf amaçlı yaklaşımların planlama sürecinin her aşamasında belirleyici olması (Düzenli, Pulcu, Bölük, Günenç ve Taşar, 2016, s. 25, 26, 27).
- Toplumların kültürel (mazilerindeki tecrübeler) ve dinî kimliklerinden (ilahi hakikat) oluşan inanç temellerinden hareket edilmesi (Şentürk, 2014, s. 32).

1.4. Sosyolojinin Şehir Planlamaya Katkısı

Şehir planlama farklı dönemlerde farklı aktörlerin düşünceleri çerçevesinde yeni boyutlar kazanmıştır. Kapsamlı planlama sonrası pek çok yaklaşım, özünde, değişen kentsel yapının temel belirleyici aktörleri olan devlet (kamu) ve toplum arasındaki ayrışmadan doğan gerilimi azaltmayı hedeflemektedir. Bu ikilemin toplum kutbunda açıklamalar yapmayı mümkün kılan sosyolojik düşüncenin katkısının anlamlandırılması, toplum temelli bir plan araştırmasının da önünü açmaktadır.

Planlama süreci içinde yapılan analizler içinde toplumsal incelemeler, kentsel gelişmeye yönelik çalışmalarda ve sosyal kalkınma hedefli planlarda kullanılmaktadır. Bugün, bir şehrin nasıl bir seyirle gelişeceğini ortaya koyan şehir planları yapılırken toplumsal dokuya ilişkin bilgiler de bir şekilde kullanılmaktadır. Plan çalışmalarında bir altlık oluşturan sosyoekonomik veriler, planlamanın yapıldığı bölgede gerçekleştirilmesi düşünülen müdahaleye muhatap olanlara nasıl yaklaşılacağına ilişkin fikir verir. Plancıların, bu amaçla oluşturdukları görselleştirmeler farklı isimlerle ve temsillerle gerçekleşebilmektedir. Örneğin İstanbul Esenler İlçesi için İstanbul Büyükşehir Belediyesinin 2007 yılındaki 1/5000 ölçekli nazım imar planı raporunun analizlerinde; demografik yapı, sosyal yapı ve ekonomik yapı analizleri yer almaktadır. Doğrudan mekânsal bir müdahale hedefi taşımayan sosyal kalkınma hedefli toplumsal araştırmalarda uygulamaya dönük sosyal politika araçları olarak geliştirilmektedir. Sosyal doku araştırmaları ile sosyoekonomik haritalandırmalar buna örnek verilebilir. Buna, kentsel bölgeyle ilişkilendirilen suç istatistikleri de örnek verilebilir. Söz konusu veri setlerinin kentsel mekânla ilişkilendirilmesi, çeşitli önlemlerin alınmasını ve politikaların geliştirilmesini sağlayabilmektedir. Bu analiz süreçlerinde sosyolojik düşünce altyapısı bir zemin teşkil eder. Dolayısıyla yalnız bir plan girdisi olarak değil, sürecin kendisine ve çıktıları ile muhatap olacak kentliye karşı bir sorumluluk için geliştirilecek sosyolojik bir plan yaklaşımı için bu zeminin temel parametrelerini irdelemek gerekmektedir.

Öncelikle sosyoloji, planlama süreci içinde pratik bir anlam kazanarak planlama faaliyetinin içeriğini doldurmaktadır. Arazi yapılanmasını resmeden plan, Ledrut ve Ray'e (1969) göre "belirsiz bir projenin mekân içinde aksettirilmesi" iken mekânın toplumsal kullanımını dikkate alan sosyal yapılanma da sosyolojinin ilgisiyle kurulabilir. Bu iki yapılanma arasında kuvvetli bir ilişkinin olmasının gerekliliği üzerinde durmak gerekir. Zira şehircilik süreci içinde, pratik bir anlam kazanan sosyoloji, tarafsız bir sosyoteknik değil aktif bir sosyoanaliz sorumluluğu üstlenmektedir.

Sosyolojinin planlamaya kazandırdığı içerik, planların çıktılarından etkilenecek olan kentliler için de pratik sonuçlar doğurmaktadır. Kentlilerin planlama sürecinin içinde yer almaları da ancak fiziksel ve sosyal yapılanmaya ilişkin bir bilince sahip olmaları ile mümkün olabilir. Sosyolog bu noktada kentliye karşı toplumsal bir sorumluluk üstlenerek "kendi kendine cereyan eden kentsel olguların ve tasarlanarak gerçekleştirilen kentsel faaliyetlerin mümkün olduğu kadar geniş

toplum kesimleri tarafından idrak edilmesi"ne hizmet etmektedir (Ledrut ve Ray, 1969, s. 37). Sosyoloji, kentli bilincinin karşılaştığı güçlüklerin aşılmasında yardımcı olabilecektir. Bu sayede şehirciler de şehri nesneleştirmeden; şehre kendi hareket imkânına sahip bir özne, bir canlı topluluk olarak bakabilirler. Bir bakıma, sosyal yapının anlaşıldığı ölçüde kentsel toplumsal yaşam bir özne olarak belirginleşecektir. Kentin bir özne olması, değerlerin ve projelerin burada devamlı ortaya çıkmasını, değişmesini veya kaybolmasını ifade eder. Tek taraflı olarak kullanılan yetkiler ya da baskılar kent toplumunun değerlerini üretmesinde ya da kaybetmesinde önemli bir role sahiptirler (Ledrut ve Ray, 1969, s. 10).

Şehir planlaması için sosyolog; bilgi toplar, iletir ve yayar. Şehrin gelişmesi ile ortaya çıkan bozulmalar, çatışmalar, her türlü intibaksızlık sosyolojinin alanına girer. Zira kent biriminin düzenlenmesi işi en başta kent toplumunun kendisi ile ilgilenen sosyoloğu ilgilendirmektedir (Ledrut ve Ray, 1969, s. 38). Bu bilgilerin temin edilebilmesi için kuramsal sosyolojiye ihtiyaç vardır. "Morfolojik olguları (istikrar ve hareketlilik, diferansiyel sosyal yapılar, faaliyetlerin yapısı ve dinamiği), toplumsal hayat (komşuluk münasebetleri, mahalle hayatı, vs.) içerisindeki münasebetlere ilişkin hususları" sosyolog araştırmaktadır. Şehir planlamasının eğilimine ve gelişimine bağlı olarak sistematik sosyoloji gelişmektedir. Bu sistematik içinde sosyolog çalışma yaparak sosyal yapı, nüfus artışı, yer değiştirme gibi şehir hayatı özelinde bilgi toplaması gerekmektedir. Sosyolojik görüş bu yönüyle şehir hayatının anatomisine ve fizyolojisine yönelmiştir. Bir bakıma, bir kent içindeki arazi kullanışı sosyal münasebetler çerçevesinde teşekkül etmektedir.

Sosyolojinin şehir planlamasına katkısını toplum alışkanlıklarının, örneğin toplumsal ilişkilerin, araştırılıp ortaya konması olarak tarif eden Gürel (1970, s. 22), bu katkının arazi kullanışının tespit edilmesindeki önemine dikkat çekmektedir. Planlama süreci içinde teknik, estetik, mali vb. pek çok araştırmadan biri sayılan toplumsal (sosyal) araştırma, topluma ilişkin her türlü bilginin ve verinin toplanmasını ve bu doğrultuda nüfusa ait bilgilerin, kadın-erkek oranının, çeşitli yaş gruplarına ilişkin özelliklerin öğrenilmesi gibi sosyal analizleri içermektedir. Göçler, sağlık ve sosyal hizmetlere ait veriler, konutların genel durumu, toplumsal ilişkiler; geleneklerin, göreneklerin, mezhep bilgilerinin saptanması toplumsal incelemeler içerisinde sıralanmaktadır (Gürel, 1970, s. 70).

Toplumsal yapılanma ile fiziksel yapılanma ya da toplum ile plan ilişkisini, toplumsal veriler içerisinde farklı değişken ve ilişkiler içinde okumak, bu iki

alan arasındaki bağı kuvvetlendirdiği gibi, sosyal analistlerin önemini daha da arttırmaktadır. Thorns (2004, ss. 112-115), kentsel toplumun gerilimlerinin, çatışmalarının ve güç boyutlarının dikkate alınması ve analiz edilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu analizlerin mekânda fiziksel ya da sembolik düzeyde yer alan sınırların insanların zihinsel haritalarını vereceğini ve bu sayede topluluğun hayalleri ile mekânsal durumun kesişip kesişmediğinin ve toplumsal ilişkiler ağının ne ölçüde kentsel toplum tarafından paylaşıldığı üzerine fikir edinilebileceğini belirtir. Toplumsal bağların ve bu bağların ortak bilincin oluşumuna etkisi bu bağlamda incelenmelidir. Bu kapsamda, mülkiyet ilişkileri, yakınlıklar, etnik köken, cinsiyet ve akrabalık bağları önemli analiz unsurları olmaktadır.

Tablo 2, sosyolojik araştırmalar ile elde edilecek bilgilerin neler olabileceğini sınıflandırmaktadır. Bu incelemeler yapılırken benimsenecek ilkesel ve kuramsal yaklaşımlar farklılaşabilir. Örneğin; iş birlikçi, eşitlikçi, radikal planlamanın ilkelerinden yararlanılabilir. Ya da örneğin Scott'un "küçük adımlarla ilerlemek", "tersine çevrilebilirliği tercih etmek", "sürprizler üzerinden plan yapmak" ve "insan yaratıcılığı üzerinden plan yapmak" şeklinde ilkeselleştirdiği tutumlar da yol gösterici olabilecektir (Scott, 2008, ss. 518-520). Bir ilkesel zeminin yokluğunda "yerel inisiyatife ve deneyime" uzak bir vizyon ortaya koyarak olağanca "iddiasına", "titizliğine" ve sosyal kalkınma ya da fiziksel gelişme amacına rağmen hazırlanacak planların başarısızlık sergileyeceği savunulabilir.

Kentsel mekânda arazi kullanışını ve bu kullanışı tayin eden morfolojik olguların toplumsal münasebetlerle sıkı ilişkisini göz ardı etmek, bunu bir inceleme konusu olarak görmemenin neticelerinin de tartışıldığı da görülmektedir. İlgili değerlendirmelerde, kentsel planın vasıflarının; korumacı, kontrolcü, gerekçesiz, bilgilendirmeden yoksun, kısmi ve otoriter niteliklere indirgeneceği düşünülmektedir.

Tablo 2 - Planlama İçin Değerlendirilebilecek Sosyolojik Bilgiler

<table>
<tr><td rowspan="5">SOSYOLOJİK DÜŞÜNCENİN PLANLAMA İÇİN ÜRETECEĞİ BİLGİ</td><td>Olgular</td><td>Toplumsal Olgular</td></tr>
<tr><td rowspan="4">İstikrar, Hareketlilik, Sosyal Yapılar, Faaliyetlerin Yapısı ve Dinamiği</td><td>Sosyal yapı, nüfus artışı, yer değiştirmeler, toplumsal alışkanlıklar, kadın erkek oranları, yaş grupları, sosyal hizmetlere ilişkin bilgiler, konutların genel durumu, gelenek görenek, din ve mezhep bilgileri.</td></tr>
<tr><td>İlişkiler</td></tr>
<tr><td>Toplumsal gerilimler, çatışmalar, güç ilişkileri.</td></tr>
<tr><td>Ortak Bilinç</td></tr>
<tr><td>Komşuluk, mahalle hayatı, mülkiyet ilişkileri, yakınlıklar, etnik köken, cinsiyet ve akrabalık bağları.</td></tr>
</table>

Şehirlerdeki toplumsal ilişkiler göz ardı edildiğinde planlamaya ilke olarak yalnızca koruma fikrinin kalacağını ifade eden Ledrut ve Ray (1969), korumanın temin edilmesi için gelişen kentlere getirilen sınırlamaları ise belirsiz sonuçlar doğuracağını belirtmektedirler. Günümüz Türkiye'si için yukarıda tanımlanan gelişme koşullarına benzer örnekler sunulabilir. Yasal süreçlerle hazırlanmış planlar ilgili kurumlarda onay beklerken bir yandan da kentin gelişmesini öngören konut projeleri yerel planlardan tamamen bağımsız biçimde üretilmektedir. Planlamanın ilkeleri ile şekillenmiş yasal ve realitede yürüyen iki fonksiyon bir paydada buluşamamakta; yeni projelerin eski kentle münasebeti bir türlü kurulamakta; böylece kentte yabancılaşma, ayrışma durumları ortaya çıkmaktadır.

Planlara ilişkin kanaatler yalnız niceliğin sınırlılığına göre değil amaçların ve isteğin belirsiz oluşuna göre de sürekli değişmektedir. Bir planı belirli bir istek doğrultusunda kurgulamamak, onu yalnız güzelleştirmenin ve genişlemenin bir aracı hâline getirmekte; kente yönelik gelişme baskısı, planı bir kontrol aracına dönüştürmekte; masraflar gündeme geldiğinde ise plan tasavvuru, maliyetlerin kontrolünün bir aracı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kente yönelik alınan kararlarda ve uygulamalarda yaşanan gerekçesizlik durumu planın sürecine ilişkin halkın bilgilendirilememesine yol açmaktadır. Farklı toplumsal gruplar açıklık kazanmayan planları kendi ihtiyaçlarına göre değerlendirme yolunu seçmektedir. Başka toplumsal gruplarla yüzleştirilemeyen bilgi, kısmi kalmak zorundadır.

Scott (2008, s. 517), otoriter yapıların insana ve doğaya tahakkümü içeren örüntülerinin, toplumsal kurumların direnç imkânlarını kullanmamaları ile alan kazandığını belirtmektedir. Bu görüşe göre, kentlerin gelişimlerinde ve dönüşümlerinde devlet aklının her şeyi düşünebilen ve yeniden üretebilen yegâne aktör konumu, yüksek-modernist vakalar şeklinde yirminci yüzyılın tarihselliğinde kalmıştır. Yönetsel koşulların, diğer toplumsal kurumları da dikkat almasının gerekliliği öne çıkmaktadır.

1.5. Siyasal-Toplumsal Bağlam ve Aktörler

SMP kapsamında sürece dâhil edilmesi gereken hususların başında kenti ve kentteki toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkileri etkileyen makro siyasal bağlam ve muhtemel değişim noktaları gelmektedir. Bugün küresel kentlerin, neoliberal kentleşmenin yıkıcı etkilerinin, kentsel eşitsizliklerin, kentsel çatışmaların ve ayrışmaların vb. olguların varlığının dikkate alınması bir zorun-

luluktur. Zira eksen kaçırıldığında sosyolojik yaklaşımın temel odaklarından biri ihmal edilecektir. Bununla birlikte makro siyasal bağlamı oluşturan aktörlerin ve bu aktörlerin hareket alanını belirleyen yasal ve yönetsel çerçevenin de dikkate alınması gerekmektedir.

Türkiye'de gerek metropol bölgeler gerekse görece küçük kent yerleşmeleri için toplumsal yapıyı yönetsel düzeyde anlayarak bu yapının ihtiyacı olan hizmet kalemlerini üretebilmek için geliştirilecek planlı yaklaşımların ilişkili olacağı aktörler, kurumlar ve yasalar bir hayli geniştir. Bu ilişkileri, sosyal yapıdaki dönüşümler bağlamında bir çerçeveye oturtmak, SMP'nin planlayıcıları ve uygulayıcıları için bir rehber ortaya koymuş olacaktır. SMP'nin ilkeleri ve yöntemi bağlamında küresel, ulusal, bölgesel ve yerel şartları, bu ölçeklerde belli başlı yönlendirici plan-yasa ve uygulamaların öncelikli olarak dikkate alınması gerekecektir. Geleneksel planlama yaklaşımı içerisinde yukarıdan aşağı doğru belirlenmesi öngörülen yönetsel yapı, toplumsal koşulların dikkate alınacağı bir araştırmayı merkezine alan SMP için aşağıdan yukarıya bir bilgi akışını da zorunlu kıldığından üst ve alt plan kademelerinin bir çatışmaya uğratılmadan çözümlenmesi gerekmektedir. Bu sebeple, toplumsal analizlerin detaylandırılması ve yorumlanması öncesinde, ilgili yerleşme ya da gelişme alanı için kamu ve özel kurumların, küresel-bölgesel-ulusal-yerel şartlarda neler öngördüğü hangi ilkeleri benimsediği, neleri zorunlu tutarak hangi noktalarda açıklar bıraktığı izlenmelidir. Öte yandan bu koşulların da bir değişim süreci içerisinde olduklarının dikkate alınması, kamu yönetiminin hangi siyasal araçları daha çok öne çıkarttığının anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Her düzeyde yerleşim birimini etkileyen değişimleri dikkate alarak böylesi bir çerçeve çizilecek olursa, fiziksel ve toplumsal başlıklar altında toplumun ilişkili olduğu değişim kümelerini dolayısı ile planın temas içinde olacağı kurumsal ve yönetsel ağlar ortaya konulabilir. Kent yerleşmeleri, bugün Türkiye'de yerel olanaklarını ve tesiri altında kaldıkları alanları genişleterek bölgesel ve küresel ilişkileri içinde girmiştir. Bu doğrultuda, kentlerimizdeki toplumsal yapının da yerelin ötesine, bölgesel ve küresel akışların etkisinde olduğunu söylenebilecektir. Tablo 3, yerel düzey ile bölgesel küresel düzey arasında bir mukayese yapıldığında, yönetsel boyuttaki farklılıklara işaret etmektedir.

Tablo 3 - Yerel Düzeyden Bölgesel-Küresel Düzeye Geçişin Karşılaştırılması

	Yerel Düzey	Bölgesel ve Küresel Düzey
1	Yerel iş imkânları	Bölge ölçeğinde imalat ve hizmet sektörleri.
2	Alt kademe belediyelerin hazırladığı imar planları	Üst kademe belediyelerin planları, Kalkınma bölgeleri için ajanslarca hazırlanan stratejik eylem planları, bölgesel ve küresel ölçekte, enerji koridoru planları, santraller, uluslararası geçiş yolları, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler destekleri.
3	Alt kademe belediyelerin sunduğu sosyal politikalar	Merkezî yönetimin yeni sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık politikaları. Hasta ve öğrenci hareketliliğine imkân veren uluslararası anlaşmalar.

Kentsel şartlar dikkate alındığında bir yerin yerleşilebilir olması için en önde gelen koşullardan biri iş imkânlarıdır. Bugün gelişen ulaşım fırsatları ve arsa-konut maliyetleri, iş yeri yakınlığına yeni bir boyut getirmiştir. İş kollarının konut alanlarından uzaklaşması, küreselleşme ile gelen getirisi yüksek teşebbüslerin yerel ölçeğin dışında bölgesel olarak konumlanmaları istihdam koşullarının yerleşme şartlarını dönüştüren ve bir yerleşmenin ekonomik ilgisini genişleten bir boyuta evrilmiştir. Özellikle İstanbul'da, iş imkânları söz konusu olduğunda, ikamet edilen ilçe ile iş bulunan ilçe farklılaşırken söz konusu durum, kentsel gelişmeyi doğrudan etkilemektedir. İş merkezleri ve sanayi bölgeleri ilçe büyüklüklerinde oluşturdukları mekânsal genişlikleri ile konut alanlarının başka bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla mevcut koşulların ulaşımda yaşanan zaman kayıplarını ve maliyet artışlarını dengeleyen bir biçime sokulması gerekmektedir.

Öte yandan, kentlilerin perakende tüketim ihtiyaçlarının karşılanması içinde mahallî sınırları aşan yeni cazibe alanları kentlerde ortaya çıkmaktadır. Özellikli bir tüketim mekânı olarak kapalı alışveriş merkezlerinin üretmiş oldukları iş hacmi, yerel şartları zorlayarak belli bir ölçeğin ticaret alanından çekilmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu türden sermaye yatırımlarının bir ilçede, mahallede konumlanması, ilgili yerin yaşam şartlarını doğrudan etkilemekte, hane halkları için yeni iş alanları açarken bölgede nüfus hareketlerine ve mülkiyet değişimlerine sebep olmaktadır. Yeni yatırımlara bağlı arazi değer artışları, uzun vadede bölgenin sosyolojik yapısını da farklılaştırmaktadır.

Yerleşmelerin, tek merkezli ve sınırlı sayıda aktörün yönlendirmesi ile gelişmesinin kazandığı yeni biçim, çok merkezli ve yeni aktörlerin devreye girdiği bir gelişme biçimi şeklindedir. Genişleyen kentler, yeni konut alanlarında, yöre dışından insanları da barındırmaya başlamakta; farklılaşan gelir durumları mekânda kapalı lüks siteler, güvenlikli siteler, lüks rezidanslar ve gecekondu bölgelerinin bir aradalığına yol açmaktadır. Bu durum yönetsel düzeyde, yeni sermaye gruplarının gelişine kolaylık sağlayan kamusal düzenleyiciler ile bölgede yer tutan sektörleri ve yerleşmelerin özel yönetimlerini dikkate almayı gerektirmektedir.

Bu bağlamda SMP, eğer hâlihazırda çevre düzeni planı, ulaşım master planı, deprem master planı, koruma planı, kentsel dönüşüm master planı, sanayi master planı gibi çok sayıda planlama çalışması varsa bunlarla ilişkili bir biçimde hazırlanmalıdır. Ancak söz konusu planlar yeniden hazırlanacaksa öncelikle SMP´nin gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir.

Tablo 4 - Tek Merkez-Sınırlı Aktör ve Çok-Merkez Yeni Aktörler Karşılaştırılması

Tek merkez-Sınırlı Aktör	Çok Merkez – Yeni Aktörler
Muhtar, Belediye Başkanı, İleri Gelenler, Eşraf, Esnaf	Yeni sektörel yatırımcılar
	Alt merkezlerde gelişen idari yapılar
	Organize sanayi yönetimleri
	Site ve rezidans yönetimleri
	Gelişen hizmet sektörlerinin ana merkezleri

Diğer taraftan toplumsal ilişkiler zemininde gerçekleşen dönüşümlerin de dikkate alınması yeni piyasa koşullarının dikkate alınacağı bir çerçeve sunar. Toplumsal tabakalaşmanın beyaz yakalılar lehine biçimlenmesi, alışveriş biçimlerine yeni bir form getirirken yeni konut tiplerine ve lüks tüketime yönelen bir piyasanın dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Çok aktörlü ve çok merkezli yeni piyasa araçları ile biçimlenmiş kentsel ilişkiler ağının yönetimi de rasyonelini iletişim temelli yapılanmalara ve yönetişim odaklı süreçlere açmak durumunda kalmıştır. Bu durumun kurumsal karşılığı olarak, somut olmayan bir takım ilişkilerin, medya araçlarının, toplum-mekân ilişkisini dönüştürdüğü planlama sürecinde dikkate alınmalıdır. Tekeli (2011, s. 252), mahalle gibi mikro ünitelerin planlanmasında, makro forma uygun ünite planlanması, makro formun mülkiyet düzeni, spekülasyon, mobilite seviyesi, sınıf yapısı ve kuvvet ilişkileri gibi kontrol edilemeyen değişmelerin etkilerini azaltacak kurumların ve dizayn ölçeğinde tedbirlerin neler olduğunun belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

YEREL YÖNETİMLER İÇİN SOSYOLOJİK MASTER PLAN HAZIRLAMA REHBERİ

BAŞARILI BİR SOSYOLOJİK MASTER PLANIN BİLEŞENLERİ

BAŞARILI BİR SOSYOLOJİK MASTER PLANIN BİLEŞENLERİ

> "Tasarım süreci, sadece gözümüzle gördüğümüzü ve deneyimlediğimizi konu etmemelidir, insanın tüm kültürü, hafızası ve tarihi ile birlikte o mekana vereceği tepkiyi düşünmeliyiz."
>
> Michael Freeman
>
> (akt., Averley ve Eley, 2008, s. 54)

SMP mekânın fiziksel ve sosyoekonomik yapısında uygulanacak düzenlemelerin ve değişikliklerin planlanmasında uzmanlarla birlikte halkın da katılımını içeren bir süreç olarak algılanmaktadır. Yerel demokrasinin aktif olmasını temin eden Kent Konseyi, Belediye Meclisi, Siyasal Partiler, STK'lar gibi aktörlerin kente ve kentliye karşı sorumluluklarını nesnel biçimde herkes tarafından takip edilmesine imkân tanıyacaktır. Bu imkân mevcut düzende seçimden seçime hatırlanan demokratik katılımın dinamizmini artıracaktır. Bu anlamda kentsel tasarımın merkezinde bir özne olarak *insan* yer almaktadır (Averley ve Eley, 2008, s. 9). Zira bir yönüyle de kentsel tasarım, bir özne olarak insanın, içine doğduğu dünyayı yeniden kurgulamasının ve tasarımlamasının arkasında yatan ve geleceğe dair inançların tarih algısıyla somutlaştığı bir motivasyonu ifade etmektedir (Ceylan, 2014, s. 133).

Bu bağlamda insan hayatının tamamını çevreleyen bir mekân nasıl tasarlanabilir sorusuna verilen cevap SMP'nin bileşenlerinin neler olması gerektiğini de açıklığa kavuşturacaktır. Bu bağlamda SMP, insanın tüm yönlerinin kente yansıtılmasını amaçlamaktadır. Başta yerel yönetimler olmak üzere kentsel planlamada yer alan tüm aktörlerin, kente yönelik politikaların (mekânsal ve sosyal) geliştirilme sürecinde stratejik bir perspektiften ve insan odaklı bir şekilde yaklaşmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Başka bir deyişle SMP; yaşamak, çalışmak ve dinlenmek için kusursuz bir kent nasıl meydana getirilebilir sorusuna cevap verme arayışının bir ürünü olarak değerlendirilebilir (Averley ve Eley, 2008, s. 9). Nitekim kenti tasarlayıp sonra yeniden tasarlayan insanın zaman içinde kendi tasarladığı mekânın bir nesnesi hâline dönüşme ihtimali bulunmaktadır. Bu yönüyle SMP, kent ve insan arasın-

daki ilişkinin insani bir yaklaşımla yeniden ele alınması ve kentsel planlamanın insani olana vurgu yaparak şekillenmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Tasarlanan kentin (mekânın) kimler tarafından ve ne yoğunlukta kullanılacağı, tasarımın; kullananların beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamayacağı gibi temel sorulara cevap ararken hedef kitlenin (hâlihazırda orada yaşayanların ve gelecek nesillerin) tüm yönleriyle analiz edilmesi, sağlıklı bir kent planlamasının ön şartı olarak kabul edilebilir. Bu çerçevede kentsel mekânların tarihsel süreçte geçirmiş olduğu aşamalar felsefi bir kurguyla ve çevrebilimsel bir yaklaşımla, insanın mekâna dair geliştirdiği davranışları da dikkate alacak şekilde analiz edilmelidir (Taşçı, 2012, s. 2).

Bu analiz sonucunda ortaya çıkacak kentsel tasarımda kreş, gündüz bakımevi, rehabilitasyon merkezi, huzurevi, yaşlı bakımevi, yaşlı konutları, gençlik merkezi, kütüphane, spor merkezleri, yaşlı buluşma merkezleri, kadın evleri gibi sosyal merkezlere duyulan ihtiyacın yoğunluğunun belirlenebilmesi yanında, açık alanların da bu temelden hareketle şekillendirilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle "tasarımın tek odak noktası, bina planları ile binaların biçimleri olmamalı" açık alanlar da bir amaca binaen tasarlanmalı ve "planlama sonrası arta kalan alanlara dönüşmemelidir." (Averley ve Eley, 2008, s. 85). SMP, kentsel mekânın inşasında ve yeniden inşasında geniş bir perspektiften tüm paydaşların dikkate alındığı, belirli bileşenlerin ve toplumsal ihtiyaçların göz önüne alınarak kentsel mekânsal tasarımın hayata geçirildiği bir süreci ifade etmektedir. Kısacası SMP, sosyal planlamanın tüm bileşenlerin sürece dâhil edilerek yapılması anlamına gelmektedir.

SMP; kent/mekân, insan, toplum ve çevre (Averley ve Eley, 2008, s. 12) arasındaki uyumun sağlanmasını amaçladığından sosyal bileşenlerin öncelikli olarak ele alındığı bir kentsel planlamanın uygulama stratejisini sunmaktadır. Bu yönüyle kente yönelik politikaların toplumsal ihtiyaçlarla uyumlu yürütülebilmesi için hangi bileşenlerin dikkate alınması gerektiği sorusunun cevabı aranmaktadır. Daha somut bir ifade ile SMP; caddelerin, sokakların, meydanların ve yapıların mimari özelliklerinin; asansör standartlarının, alt ve üst geçitlerin, engellilere ve yaşlılara göre düzenlenmiş kaldırımların, çocuklar için oyun alanlarının, yeşil alanların, parkların ve bahçelerin, sosyal donatıların, yaya ve bisiklet yollarının, ulaşım sistemlerinin, otoparkların, tarihi ve sosyokültürel dokunun, doğal yapının, eğitim ve sağlık kurumlarının, ticari faaliyetlerin ve konutların sosyolojik bağlam içinde değerlendirilmesini içermektedir. Bu çerçevede SMP; ekonomik, fiziksel ve sosyal bağlamın

birlikte düşünülerek kentsel planlamanın yapılması anlamına gelmektedir ve bu yönüyle Master Plan'ın yerel planlarla ve devlet politikalarıyla da uyumlu olması gerekmektedir (Averley ve Eley, 2008, s. 15-16). Zira devletin temellerinin de medeniyetin ortaya çıkardığı kültür mekânları olan kentler üzerine inşa edildiğini unutmamak gerekir (Uygur, 1996, s. 17'den akt. Soğukkuyu, 2014, s. 29).

Ayrıca toplumsal taleplere ve beklentilere cevap verecek bir sosyal planlamanın belirli bileşenleri de dikkate alması gerekmektedir. Bu anlamda mekânsal tasarımda ve kent planlamasında bu bileşenlerin merkeze alınması sağlıklı, sosyal ve sürdürülebilir bir kent inşa etmenin ön koşulu olarak değerlendirilebilir. Kentin fiziki yapısında yapılan dönüşüm, kentin temel aktörü olan insanın pasifleştirilmemesini, başka bir deyişle sosyoekonomik ve kültürel unsurlarının dikkate alınmasını gerektirmektedir. Ancak böylelikle yenilenebilir, sürdürülebilir ve kimlikli bir kent meydana getirmek mümkün olabilir.

Kenti tasarlayanların aslında insanı tasarladıkları gerçeğini göz ardı etmeden ve insanın serüveniyle kentin serüvenin birbirinden ayrılmadığını dikkate alarak planlama yapmaları gerekmektedir (Ceylan, 2015). Bu nedenle *insan odaklı ve yaşanabilir kentler* inşa etmek için; güvenlik, enerji verimliliği, estetik, temizlik gibi unsurların yanı sıra sosyal bileşenlerin de sürece dâhil edilmesi gerekir. Bu durum SMP'nin bileşenlerinin, sosyal bağlamı içermesi anlamına gelmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde SMP'nin bileşenleri sosyal planlamada hedeflerin ve ihtiyaçların daha sağlıklı analiz edilerek sürecin yönetilmesine olanak sağlayabilir.

SMP, tüm bileşenlerin sürece dâhil edilmesini ve bu bileşenlere dair kapsamlı ve net bilgilere ihtiyaç duyulmasını gerektirmektedir. Sosyal gerçeklikten kopuk olmayan bir SMP'nin hayata geçirilmesi, kentsel planlamanın esnek ve sürdürülebilir olmasını sağlamanın yanında bireyin kendi yaşam alanına dair hayata geçirilen politikalarda katılımcı olma özelliği kazanmasına da imkân sağlayacaktır. Bunun anlamı SMP'nin tüm bileşenlerinin sosyal planlamada dikkate alınmasıyla birlikte, toplumun tüm kesimlerinin sürecin paydaşı hâline gelmesidir. Bu kapsamda SMP sosyal bağlamın analiz edilmesini gerektirmektedir. Bu süreçte "Arkeoloji, ekoloji, tarım, tarihi binalar ve peyzaj" yanında bölgenin sosyoekonomik ve demografik yapısı da hesaba katılmalıdır. Bu temel bilgiler Master Plan için bir çerçeve özelliği taşıyacaktır (Averley ve Eley, 2008, s. 23).

Özellikle bölgenin sosyodemografik yapısına dair verilerin SMP'nin hayata

geçirilmesinde kilit verileri oluşturduğu göz ardı edilmemelidir. Zira ortalama yaşam süresinin uzaması ve artan nüfusla birlikte dünya genelinde kent nüfusları da hızla yaşlanmaya devam etmektedir. Demografik yapıda meydana gelen dönüşüm ve kentsel tasarımlar arasındaki iki yönlü ilişkiyi dikkate almadan mekânsal tasarımlar ve kentsel planlamaların yapılamayacağı anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle yaşam standartlarının iyileşmesine paralel artan yaşam süresi ve kentin yeniden cazibe merkezi olmasıyla yaşanan göçler, doğum oranlarının düşmesi ve artan yaşam süresiyle birlikte kentsel alanlarda yeni sorun alanları ortaya çıkabilmektedir. 21. yüzyılın "insanlık tarihindeki en büyük nüfus patlamasının sonuçlarıyla" yüzleşeceği ve yüzyılın ortalarına kadar yaklaşık 3 milyar insanın kentsel alanlarda barınma imkânı arayışında bulunacağı öngörülmektedir (Fox, 2011). Bu bağlamda hızla yaşlanan dünya nüfusu dikkate alındığında 2006 yılında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün aktif ve sağlıklı yaşlanmayı destekleyen, erişilebilir sosyal çevreyi ifade eden "Yaşlı Dostu Şehir" kavramı, yaşlıların toplumun tüm kesimleriyle uyumlu bir yaşam sürdürebilmesi için gerek duyulan erişilebilir ve sürdürülebilir kentsel tasarımlar meydana getirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle "Yaşlı Dostu Şehir"ler sadece yaşlılar için değil toplumun dezavantajlı kesimleri olarak görülen çocuklar ve engelliler başta olmak üzere tüm toplum için yaşanabilir bir mekân inşa etmek anlamına gelmektedir (Caner, Gözün, Hilwah ve Gökçek, 2013, s. 9).

Tablo 5'den anlaşılacağı üzere SMP'nin bileşenleri bölgeye dair kapsamlı bir sosyolojik analizi içermektedir. Tüm bu bileşenlerin farklı kimliklerle ve rollerle yüzleşecekleri bir mekân tasarımında aktör olarak yer almalarının yolu, kendilerine dair sağlıklı ve kapsamlı bilgilerin dikkate alınarak sosyal planlamanın yapılmasıyla mümkün olacaktır.

Tablo 5-SMP'nin Bileşenleri

ANA BAŞLIKLAR	ALT BAŞLIKLAR	VERİ ELDE ETME ALANLARI		
		Genel İstatistikler	Nicel Araştırmalar	Nitel Araştırmalar
Toplumsal Yapı	Sosyal Mesafe			■
	Yabancı / Öteki Algısı		■	■
	Toplumsal Güven		■	■
	Gelecek Beklentisi		■	■
	Yaşam Memnuniyeti		■	■
	Yaşam Kalitesi		■	■
Toplumsal İlişkiler ve Ağlar	Dayanışma Ağları		■	■
	Sivil Toplum Kuruluşları	■	■	■
	Kanaat Önderleri			■
	Sosyal ve Kültürel Sermaye			■
Ekonomi	Gelir Dağılımı	■	■	
	Eşitsizlikler	■	■	■
	Mülkiyet İlişkileri	■		
	Refah Durumu	■	■	
	İstihdam Durumu	■	■	
Zaman İlişkileri	Boş Zaman Kullanımı		■	■
	Ulaşım Süreleri			■
	Ritüeller			■
	Zaman Yönetimi			■
Demografi	Doğum	■		
	Ölüm	■		
	Göç	■		
	Hane Halkı ve Yapısı	■		
	Evlilik ve Boşanma	■		
	Nüfus Yapısı (yaş, cinsiyet vb.)	■		
Sosyokültürel Özellikler	Eğitim	■	■	
	Konuşulan Diller		■	
	Somut Kültür		■	■
	Somut Olmayan Kültür		■	■
Gençlik	Gençlik Demografisi	■	■	
	Gençlik Mekânları		■	■
	Gençlik Eğilimleri		■	■

ANA BAŞLIKLAR	ALT BAŞLIKLAR	VERİ ELDE ETME ALANLARI		
		Genel İstatistikler	Nicel Araştırmalar	Nitel Araştırmalar
Kadın	Kadın Demografisi	■	■	
	Kadın Mekânları		■	■
	Kadın Eğilimleri		■	■
Yaşlılar	Yaşlı Demografisi	■	■	
	Yaşlı Mekânları		■	■
	Yaşlı Eğilimleri		■	■
Dezavantajlı Gruplar	Dezavantajlı Gruplar Demografisi	■	■	
	Dezavantajlı Grupların Mekânları		■	■
	Dezavantajlı Grupların Eğilimleri		■	■
Suç	Suç Türleri		■	■
	Suç Mağduriyeti		■	■
	Bağımlılık		■	■
Yönetim	Katılım		■	■
	Yönetişim		■	■
	Memnuniyet		■	■
Yapısal Analizler	Turizm	■	■	
	Kentsel Erişilebilirlik	■	■	■
	Ekolojik Yapı	■	■	
	Sağlık Hizmetleri	■	■	
	Sosyal Hizmetler	■	■	
	Belediye Hizmetleri	■	■	
	Kültür ve Sanat Hizmetleri	■	■	
	STK ve Özel Sektör Hizmetleri	■	■	

Mekâna dair planlama yapılırken öncelikle bölgenin sosyodemografik haritasının çıkarılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Hane halkı yapısı, kadınların durumu ve statüsü, çalışma hayatındaki kadınlar; çocuk, genç, yaşlı, engelli, göçmen-mülteci nüfusun yoğunluğu; suçlu profili, suç oranları, işsizlik ve yoksulluk oranları, sosyal yardım alanların sayısı ve özellikleri gibi temel bileşenlerin tespit edilmesi ve bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının yapıları ve fonksiyonlarının ortaya

koyulması gerekmektedir.

SMP'nin söz konusu bileşenleri dikkate alarak gerçekleştirdiği mekânsal tasarım sosyal planlama olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşım, mekânın tasarımında ve dönüşümünde bireyi kentsel planlamanın temel aktörü olarak görmenin bir gereği olarak ortaya çıkar. Mekânın tasarlanmasında dikkate alınan unsurları ifade eden bileşenler, temelde belirli başlıklar altında değerlendirilmektedir. Bu yönüyle SMP, mekânın dönüşümünden doğrudan etkilenen bireyi yalnızca dönüşümden etkilenen bir unsur kılmayıp onun bizzat dönüşümün aktörü konumuna yükselmesini sağlayacaktır.

Sosyal planlamanın taslak bir metni olarak değerlendirilebilecek SMP, mekânın inşasında bölgenin sosyodemografik özelliklerini dikkate alarak, bölgede yaşayanların eğitim ve sağlık durumları ile bu alanda sunulan hizmetlerin yeterlilik durumunu dikkate alarak planlama gerçekleştirmeyi gerektirmektedir. Bunun yanında aile, kadın, çocuk, genç, yaşlı ve engelli nüfusun yapısal dağılımı ile hane halkı yapısı, bağımlılık oranı, göç ve mültecilik başlıkları da dikkate alınarak planlama yapılmalıdır.

Başka bir deyişle SMP, kentin tüm kullanıcılarının sürece aktif katılımını ifade etmektedir. Sosyal bileşenlerin de dikkate alınarak kentsel planlamanın yapılması şeklinde sosyal planlamanın çerçevesini çizmeyi amaçlayan SMP, Tablo 5'deki bileşenlerin dikkate alındığı bir kent planlamasıyla mümkün olacaktır: Ailenin yapısı, hane halkı büyüklüğü, akrabalık ilişkileri, kuşaklar arası ilişkiler, kadın-erkek ilişkileri, iş imkânlarını ve istihdamı artıracak nitelikte yatırımların teşvik edilmesi, ulaşım altyapısının ve toplu taşımanın yaygınlaşması, hane halkı büyüklüğüne ve ihtiyaca uygun konut tasarlanması; yaş gruplarının beklentilerine, ihtiyaçlarına, imkânlarına ve sosyoekonomik durumlarına uygun konutların inşa edilmesi; eğitim, öğretim, sağlık, serbest zaman aktiviteleri için nitelikli yerel hizmetlerin sunulması vb.

SMP, bölgenin demografik yapısını analiz ederek hane halkı büyüklüğüne, evlilik, boşanma, ölüm, cinsiyet ve yaş dağılımına uygun yerel hizmetlerin geliştirilmesini sağlayabilir. Başka bir deyişle SMP, bölgede yaşayan insanların yaş analizi doğrultusunda çocuklara, gençlere, yetişkinlere ve yaşlılara yönelik ne gibi düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu ve hangi yaş grubunun öncelikli olarak hizmet standardının yükseltilmesine ihtiyaç duyduğunu ortaya koymayı gerektirmektedir.

Bu bağlamda sosyal hizmetlerin temel alanlarına ve dezavantajlı olarak nitelenen gruplara yönelik kapsamlı verilere ulaşılmasıyla kentsel planlamanın sosyal yönü olarak ifade edilen sosyal planlamanın gerçekleşmesi mümkün olabilir. Aynı şekilde bölgede yaşayan evsizlere, göçmenlere, bağımlı gruplara, işsizlere, sokak çocuklarına dair veriler sosyal planlamanın sağlıklı veriler üzerine inşa edilmesinin ön şartı olarak kabul edilmelidir. Benzer şekilde engellilere, yaşlılara ve kadınlara dair verilerin de planlama sürecine dâhil edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Tüm bu veriler ışığında mevcut eğitim hizmetlerinin, sağlık hizmetlerinin ve sosyal hizmetlerin yerinde ve yeterli olup olmadığı belirlenmiş olacaktır.

Bu kapsamda bölgede merkezî ve yerel eğitim ve sağlık hizmetlerinin yeniden düzenlenmesine duyulan ihtiyaç daha net anlaşılabilir. Öncelikli hizmet alanlarının kreşler, anaokulları, gençlik merkezleri ya da kadınlara yönelik eğitim kurumlarının mı olduğu, yoksa yaşlı merkezleri, huzurevleri, rehabilitasyon merkezleri, geriatri hastaneleri ya da bağımlılıkla mücadele merkezlerinin mi olduğu daha açık olarak görülebilir.

Yine hane halkı büyüklüğü, yalnız yaşayan bireylerin sayısı gibi veriler konutların büyüklüğüne ve yapısına dair nasıl bir dönüşüme ihtiyaç duyulacağını aynı şekilde yaşlılara yönelik hizmetlerin evde bakım hizmetleri olarak mı yoksa daha çok kurum bakımı olarak mı örgütlenmesi gerektiğini ortaya koyacaktır. Bu durum SMP'nin bölgenin sosyokültürel, demografik ve ekonomik olarak ayrıntılandırılmış bir haritası üzerine inşa edilmesi anlamına gelmektedir.

SMP, toplumsal yapıya dair temel verilerin toplanmasıyla sürece başlamayı gerekmektedir zira "bir yerin karakterini anlamak Master Plan'ın vazgeçilmez bir bileşenidir." (Averley ve Eley, 2008, s. 55). Bu bakımdan öncelikle tüm paydaşların sürece aktif katılımını sağlayacak bir takım araştırmalarla bölgenin yapısal özelliklerine dair temel bilgilere erişilebilir. SMP'nin hazırlanması aşamasında kullanılacak araştırma yöntemleri ve teknikleri hem veri toplanmasını hem de toplumsal kesimlerin sürece katılımı sağlayabilecektir.

Sosyolojik Master Plan'da Dikkate Alınacak Bileşenlere Dair Temel Bilgiler

- Demografik Yapı (Nüfusun Yaş, Cinsiyet, Eğitim Yapısı),
- Engelli Nüfus Bilgileri ve Bu Alandaki Hizmetler,
- Çocuk, Genç, Yetişkin, Yaşlı, Kadın Nüfusun Yapısal Analizi,
- Bölgenin Sosyoekonomik ve Kültürel Yapısı,
- Hane Halkı Yapısı,
- Evsizler ve Sokak Çocukları,
- Madde Bağımlılık Oranları ve Bunlara Yönelik Hizmetler/Kurumlar,
- Bölgenin Eğitim ve Sağlık Durumu ile Bu Alanlardaki Hizmetler/Kurumlar,
- Ulaşım Hizmetleri ve Alternatif Ulaşım Biçimleri/Beklentiler,
- İşsizlik ve Yoksulluk Oranları,
- Suç Oranları; Suç Türleri ve Suçlu Profili,
- Göçmen ve Mültecilerin Durumu ve Bu Alandaki Hizmetler,
- Kamu/STK/Özel Sosyal Hizmet Kuruluşları ve Sunulan Hizmetler.

YEREL YÖNETİMLER İÇİN SOSYOLOJİK MASTER PLAN HAZIRLAMA REHBERİ

SOSYOLOJİK MASTER PLANIN İLKELERİ: ADİL BİR KENTE DOĞRU

SOSYOLOJİK MASTER PLANIN İLKELERİ: ADİL BİR KENTE DOĞRU

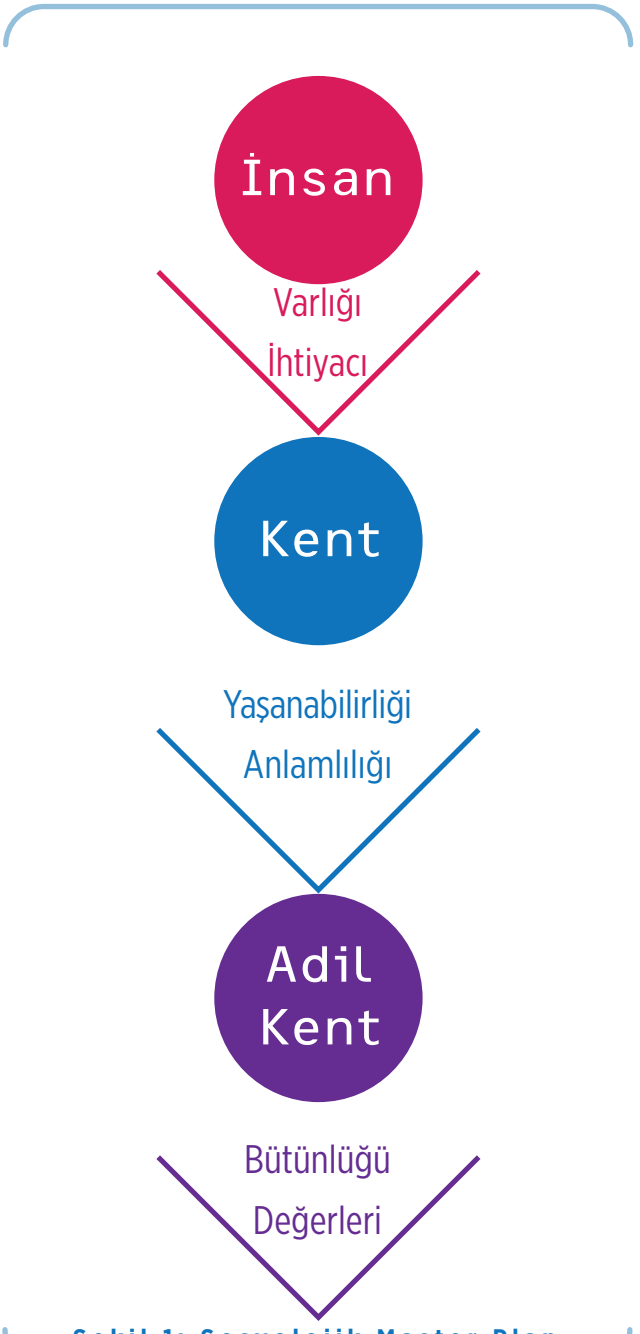
Modernleşme tarihiyle eş zamanlı olarak ortaya çıkan bir soruyu, "İnsan mı, kent mi?" sorusunu gündem hâline getirmek ve milyonları aşan metropoller içerisinde insana yer açabilmek, insanı var kılabilmek –artık insanlık adına bir çaba olmanın ötesinde– bir zorunluluk hâline gelmiştir. SMP, insan, kent ve toplum ilişkisine dair yeniden bir soru sormanın ötesinde somut çıktılar ortaya koyabilecek bir çabaya karşılık gelmektedir.

SMP en temelde insan-yaratıcı, insan-insan, insan-toplum ve insan-tabiat eksenlerinin temel alındığı varoluşsal zeminden hareketle, sakin fakat konfor bozan bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlamaktadır. SMP'nin hazırlanması aşamasında söz konusu varoluşsal zemini dikkate alan bir yaklaşım geliştirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Kentin nasıl değişeceği, hangi ilkeler etrafında tasarlanması durumunda sosyal ihtiyaçları karşılayabileceği vb. soruların cevaplanması durumunda kente dair politikalar geliştirilebilecektir. Bu bölümde, SMP fikrini ortaya çıkaran yaklaşım ana hatlarıyla ele alınarak SMP'nin hazırlanması sırasında geliştirilecek perspektife ilişkin sadece ipuçlarına yer verilmektedir. SMP'nin uygulanması sırasında daha detaylı bir yaklaşım geliştirilmesi gerektiği açıktır.[1]

3.1. Yaklaşım

Kentsel planlama ve bir kent tasarımı yapılırken planlamanın içerisinde içkin bir unsur olarak "kent sakinlerini" düşünme eylemi yeni bir çaba değildir. Fakat en temelde SMP, bizatihi "insanı" kent içerisinde konumlamanın ötesinde "kenti" insanın varlık alanı içerisinde tanımlamayı hedefleyen bir çalışmadır. Bu açıdan kentten insana yürüyen bir çabadan ziyade insandan kente evrilen bir süreçtir. SMP, şehri yaşayan, idrak eden bir insan telakkisi ile yola çıkmaktadır.

[1] SMP'nin ilkeleri, kentsel toplumsal sorunların çözümünde ve önleyici uygulamaların geliştirilmesine ilişkin yeni bir yaklaşım geliştirme arayışının sonucu olarak ortaya çıkmış taslak bir tasarım metin olarak değerlendirilebilir.

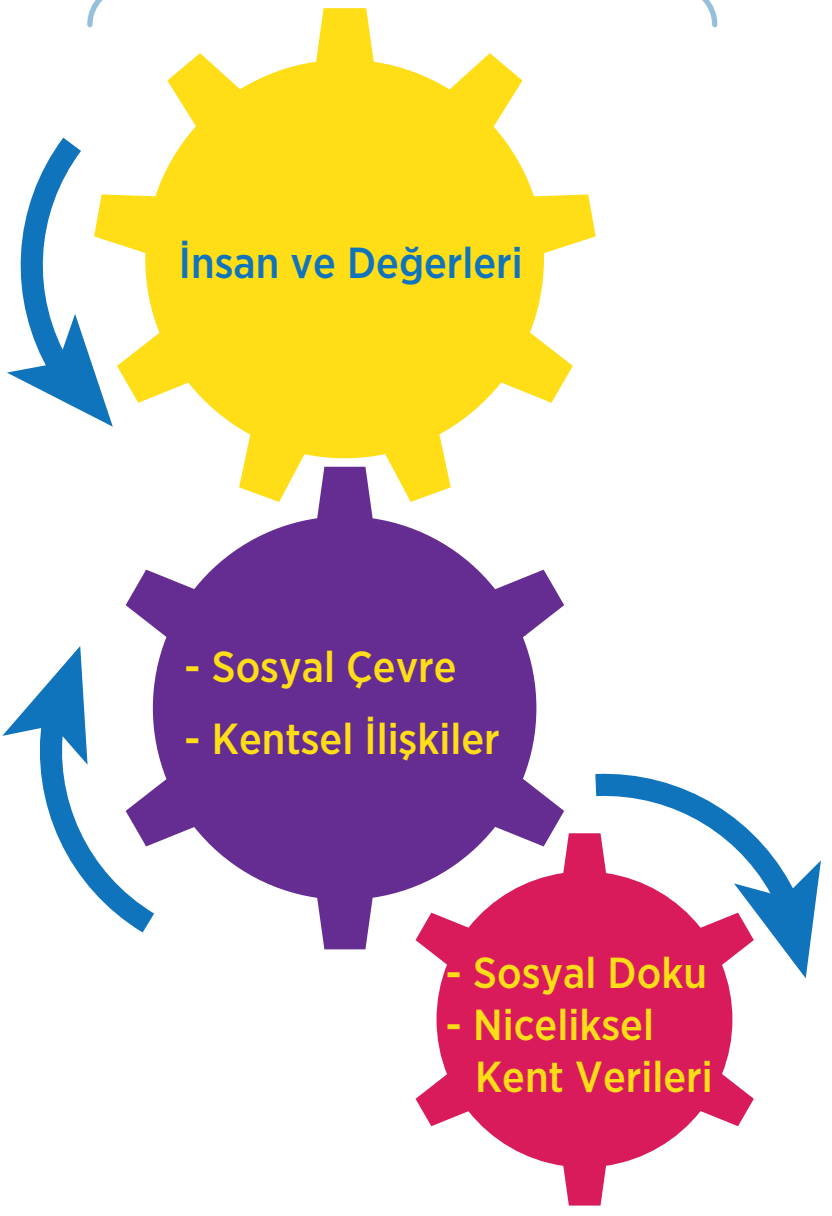

Şekil 1: Sosyolojik Master Plan Düşüncesinin İnsana ve Kente Yaklaşımı

Bu yaklaşım insanın, kenti varlığı ve ihtiyaçları ekseninde şekillendirdiği, sonrasında anlamlılığını (her insanın kendisini anlamlı kabul edebildiği, en azından kent içerisinde yok sayılmadığını, dışlanmadığını fark edebilmesi) ve yaşanabilirliğini sağlamış bir kente evirdiği, akabinde ise varoluşsal anlamda bütünlüklü (her şeyin yerli yerine konulduğu) ve değerleri eksene alan adil kent modeline dönüştürdüğü bir süreci içerir. Nitekim mekânı tek bir zamana (Armağan, 1997, s. 75) ve verili bir tarih kesitine hapsetmeden, muhtevasını çağlara hitap edebilecek şekilde düşünebilmek ancak bu süreçlerin işletilebilmesi ile mümkün olabilecektir. Böylelikle her canlı için olması gerekenin yerine konulduğu adil bir kent oluşabilecektir. İnsan ve kent merkezdedir, ama değerler ekseninde merkeze alınmalıdır. Zira değerler her zaman insanın tasarımlarından, seçimlerinden (Haydar, 1991, s. 125) ve almış olduğu kararlardan daha önemlidir. Söz konusu değerler, insanların inançlarını ve yaşama kültürünü kapsamaktadır.

Bu açıdan SMP sosyal bilim yaklaşımı çerçevesinde; insanı, kenti ve toplumu üçlü bir sacayağı gibi birbirinden ayrılmaz kabul eden, sorunun tespiti ve çözümü aşamalarında kuramsal ve eylemsel bir bütünlüğü hedefleyen bir çaba olarak tanımlamaktadır. Master Plan, yaklaşımın özünün yani kuşatıcı, tanımlayıcı, dışlamadan kabul edici, var olana hak tanıyıcı ve değerlendirici özelliklerini Adil Kent ekseninde hayata geçirme çabasıdır:

- Adil Kent kuşatıcıdır; zira kente dair/ait olan insan, mekân ve tabiat denklemi külli bir yaklaşımla planlanabilirse herkesin mutlu, huzurlu ve refah içerisinde yaşayabileceği bir model ortaya çıkabilir.
- Adil Kent tanımlayıcıdır; zira tanımlama; kodlamanın ötesinde varolana, varolduğu anlamı verebilecek derin bir düşünüş ve eyleyiş geliştirebilmenin en başarılı yoludur.
- Adil Kent kabul edicidir; zira modern dönemin en temel sorunu olan önce sistem dışı tanımlama sonrasında ise dışlama yaklaşımı; insan, mekân ve toplum arasındaki ahenge zarar vermektedir.
- Adil Kent hak tanıyıcıdır; bizzat varlığını adalet ekseninde kurma çabası, arayışıdır.

Şekil 2: Sosyolojik Master Planın Sistem Yaklaşımı

3.2. Kuram

SMP çalışmasının ana eksenindeki kuramı, fen bilimleri ile sosyal bilimlerin ortaklaşa kullandıkları *sistem kuramı* olarak belirlemek; insan ve kent ilişkisinin ontolojik ve epistemolojik zeminine karşılık gelir. Zira *sistem kuramı* ile insan, kent ve toplum üzerinden daha kuşatıcı bir düşünüşün oluşturulabilmesi mümkündür.

Bu kapsamda her sistemin odağında yer alan bir "odak sistem" vardır ki Master Plan'ın odağında yer alan temel unsur ise insan ve onun inançlarının ve yaşama kültürünün oluşturduğu *değerler*dir. Her sisteme etki eden dış unsurlar vardır: Devlet politikaları ve bu bağlamda yasal mevzuatlar, odak sistemin işleyişine doğrudan etki edebilmektedir. Dolayısıyla ana sistemi ifade eden Adil Kent sistemine dışarıdan müdahil olabilecek unsurlar da göz önünde bulundurularak bir kuramsal altyapı planlanmalıdır.

Ayrıca her odak sistemin doğrudan ilişkili olduğu alt sistemler (bileşenler) de mevcuttur. Bu kapsamda, *insan*a doğrudan etki eden sosyal çevresi, kentsel ilişkiler, sosyal doku ve niceliksel kent verilerinin tamamı bir alt sistem kümesini oluşturmaktadır. Alt sistemlerin odak sistemi olan etkileri ve değiştirme gücünün iyi hesaplanması, yerinde ve uygun bir modelin ortaya çıkmasını kolaylaştıracaktır. Bu açıdan Adil Kent ana sistemine müdahil olan bütün alt sistemler odak sistemde yer alan insanı ve onun değerlerini göz önünde bulundurularak planlanmalıdır. Her planlama çalışması ister istemez bir ideali içerir. Bu planlama çalışmasında da insanı ve değerlerinin odağa alınması ve katılımcı bir perspektif belirlenmesi nedeniyle söz konusu idealist çerçeve asgari düzeye çekilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda planlamanın gerçekleştirileceği alanda yaşayan insanların yaşama kültürleri ve değerleri merkeze alınmaktadır. De Certau›nun (2010) strateji ve taktik kavramları ekseninde düşünüldüğünde SMP, günümüzde fiziksel kentsel müdahalelerle giderek güçlenen strateji alanında taktiklere yer açmaya çalışan bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu yönüyle kentsel muhalefet araçların kısıtlanmasına değil bilakis inisiyatifin genişletilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

3.3. Model

SMP, insan ve kent ilişkisine yeni bir yaklaşım ve model arayışının bir yansımasıdır. En temelde insana ve tabiata yaklaşımda farklı bir yöntemi benimsemekle yeni bir tartışma başlatmayı da hedeflemektedir. Bu açıdan insanı tabiat dola-

yısıyla kent üzerinde tahakküm kuran, dahası söz söyleyen bir konumda tanımlamaktan öte; insanı tabiatla ve yaratılışı ile bütünlüklü ve uyumlu bir model ortaya koyabilme gayretine çağırmaktadır. Cansever'in dilinden bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: "Mimarinin asıl görevi büyük ve önemli anıtlar üretmek değil, bilakis mahalle ve şehirler kurarak insanlığın tamamına hizmet sunabilmek; seyredilene değil yaşanana odaklanarak hayatın idrakini ve güzelliğini hakkıyla ortaya koyabilmektir." (2002, s. 93).

SMP, kentlerin içerisinde kaybolan insan yerine Adil Kent modelinin bir yansıması olarak insanı kent içerisinde anlamlı kılan, dahası insan merkezli bir hayatı önceleyen bir yaklaşım modelini benimsemektedir. Bu açıdan her insan biriciktir ve insanların özlerindeki şekliyle varlık alanlarını, kentsel ilişkilerini tanımlamaları olması gereken doğal bir yönelimdir. Tıpkı bir mahallenin toplumsal ve kültürel olarak sosyolojik (Alver, 2013, s. 21) bir karşılığının olması; evlerden ve sokaklardan oluşan ruhsuz bir bütünleşmenin ötesinde, temelinde insanın var olduğu dinamik yapıyı ve canlılığı betimlemesi gibi.

Adil Kent modelinin en önemli bileşeni ise hiç şüphesiz, her insanın kendisini anlamlı kabul edebildiği, en azından kent içerisinde yok saymadığı, dışlanmayan ve ötekileştirmeyen bir kent tahayyülünü mümkün kılabilmektir. Kentin insan için anlamlılığı onun yaşanabilir olmasıyla yakından ilişkilidir. İnsanın mutlu, huzurlu ve müreffeh bir biçimde var olduğu, diğer insanlarla ve tabiatla tabii ilişkiler kurduğu bir mekân yaşanabilir olarak tanımlanabilir.

Adil Kent'i merkeze alan SMP'nin; bu yaklaşım bütünlüğü, kuramsal zemini ve model teklifiyle bir takım ana ilkeler etrafında şekillenmesi önerilmektedir:

- Değer Odaklı: İnsanların inançları ve yaşama kültürüyle uyumlu bir mekân tasavvur edilmelidir. İlahi ve aşkın olan ile tam bir uyum içerisinde, asıl yaratılışı önemseyen; insanı, mekânı ve imkânları emanet bilen bir çaba benimsenmelidir.
- İnsan Odaklı: İnsanı merkeze alan ve odağında insan olan bir yaklaşım geliştirilmelidir. Kent ve insan uyumu odaklı bir çalışma planlanmalıdır. Binaların ve sosyal donatıların, içerisinde yaşayan insanlarla anlam kazandığını hatırdan çıkarmamak; dolayısıyla planlamanın en temel bileşeni olan insanı ve onun mekândan beklentilerini temel almak gerekmektedir.
- Sosyal İhtiyaç Odaklı: Sosyal ihtiyaçlar planlamanın en önemli unsurlarından biri olmalıdır. Şehrin demografik yapısı, kültürel dokusu, temel

birikimleri ve ihtiyaç alanları göz önünde bulundurularak bir çalışma planı öngörülmelidir.

- Katılımcı Odaklı: İnsanlar ve toplum, inşasına dahil olmadığı bir süreci sahiplenmemekte, bu durum ise yeni problemlere yol açabilmektedir. İnsanı ve onun sosyal ihtiyaçlarını merkeze alan SMP'de, uygulama önerilerinin katılımcı bir yaklaşımla geliştirilmesi zaruridir.
- Bütünlük Odaklı: İnsanın, kentin, mekânın ve tabiatın birbiriyle bir bütünlük içerisinde olduğu dikkate alınmalı ve söz konusu unsurlar arasında bütünlüğü oluşturacak bir yaklaşım içerisinde olunmalıdır.
- Kent Odaklı: SMP'nin hayata geçirileceği yerel yönetimin, kentin bütünlüğünden bağımsız bir şekilde ele alınmaması gerekmektedir. Her yerel yönetim, kentin bütününde yaşanan değişimlerle yakından ilişki içerisindedir. Bu açıdan kentin bütünlüğünü göz önünde bulunduran bir planlama hayata geçirilmelidir.
- Tarih Odaklı: SMP şehrin geçmiş birikimi ile hâlihazırdaki ihtiyaçları ve beklentileri arasında ilişki kurmalıdır. Şehrin tarihsel bağlamını dikkate alarak yeni çözümleri ve uygulamaları geliştirmelidir.
- Önleyici Odaklı: Var olan toplumsal sorunların çözülmesine ilişkin uygulama önerilerinin (mekânsal ve sosyal açıdan) de yer alacağı SMP'de önleyici çalışmalara odaklanmak gerekmektedir. Mekânsal ve sosyal sorunların oluşmamasını sağlayacak önleyici bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekmektedir.

YEREL YÖNETİMLER İÇİN SOSYOLOJİK MASTER PLAN HAZIRLAMA REHBERİ

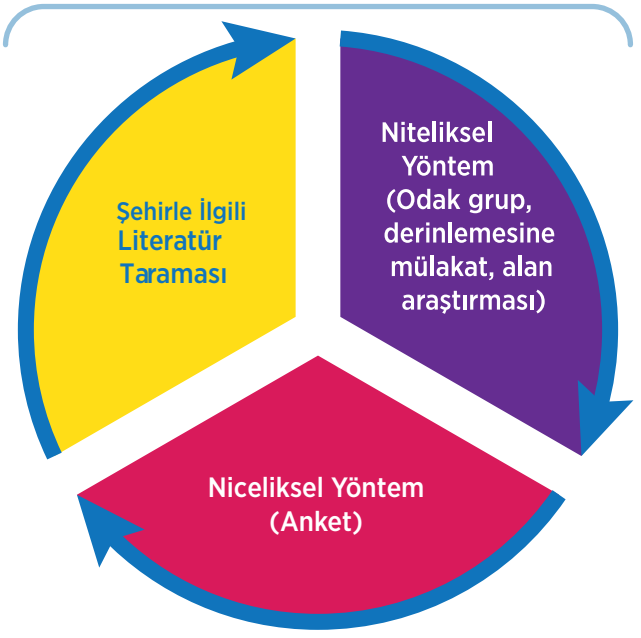
SOSYOLOJİK MASTER PLANDA UYGULANACAK ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

SOSYOLOJİK MASTER PLANDA UYGULANACAK ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

SMP'nin temel hedefleri arasında şehir planlamasına sosyolojik bir perspektiften bakarak sağlıklı veri elde etmek ve bu veriden hareketle kentteki toplumsal yapıya ilişkin yapılacak çalışmaları belirlemektir. Önerilen bu Master Plan ile şehrin sosyolojik, demografik ve ekonomik durum analiz edilerek Belediyenin daha sürdürebilir bir şehir inşa edebilmesine yardımcı olacak kapsamlı bir veri seti oluşturulacaktır. Bu projenin betimsel ve açıklayıcı olması planlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda niteliksel ve niceliksel veri toplama yöntemleri kullanılacaktır. Şehir sınırlarında toplanacak veriler ışığında; şehrin sosyal, ekonomik ve demografik yapısı tasvir edilip genel bir resim çıkarılarak istatistiksel yöntemlerle açıklayıcı analizler yapılacaktır[2]. Veri toplama ve analiz çalışmalarından sonra, elde edilen tüm veri ışığında şehre dair kent politikalarının (mekânsal ve sosyal) nasıl planlanacağı değerlendirilecektir. Planlama yapılırken şehirdeki farklı paydaşların fikir ve katkılarının alınması, kent politikalarının kapsayıcı ve sürdürebilir olması açısından özellikle önemlidir.

Araştırmanın veri toplama süreci; *(1)* literatür taraması, *(2)* niteliksel veri toplama (derinlemesine mülakat, odak grup çalışması ve alan araştırması) ve *(3)* niceliksel veri toplama (anket çalışması) olmak üzere 3 ana başlıkta özetlenebilir. Farklı yöntemler kullanılırken bilgi toplanan kişilerin güvenliği, ruhsal sağlıkları ve diğer etik konular göz önünde bulundurulacaktır. Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi karma yaklaşımlı bu araştırmada niteliksel ve niceliksel yöntemlerin güçlü yönlerinden faydalanılacaktır. Farklı yöntemlerle elde edilecek sosyal veriler sadece planlama çalışmasında kullanılacak ve veri güvenliği sağlanacaktır.

[2] Bu rehberde verilen örneklem ve çalışma grubu sayıları kent ekseninde tanımlanmış ve önerilmiştir. Ancak her kent için örneklem ve çalışma grubu büyüklüğü elbette farklı olacaktır. Burada sadece bir fikir vermesi ve somut bir öneri sunması için kent bazında örnek rakamlara yer verilmiştir.

Şekil 3: Yöntem Özeti

4.1. Literatür Taraması ve Yazılı Kaynakların Analizi

Türkiye'de ve Dünyada Yapılmış Akademik Çalışmaların Taranması

Şehirle ilgili hem ulusal hem de uluslararası teorik ve ampirik literatür toplanacak, bu literatür taraması ışığında şehirleşme, şehir planlaması, sosyolojik planlar, sosyal politikalar, sosyal doku araştırmaları, kent monografileri, sosyal yapı analizleri gibi temel konular ve analizler üzerinden akademik literatürdeki çalışmalar incelenecektir. Ayrıca SMP'nin uygulanacağı alana ilişkin ilgili Belediyelerde, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığında, TÜİK'te, TUVİMER Türkiye Veri İşleme Merkezi'nde ve diğer ilgili kuruluşlarda var olan mevcut veriler (hane ziyaretleri, şikayetler vb.) toplanacaktır ve planlanma ekibi tarafından alternatif veri kaynakları geliştirilebilir.

Bu çalışmaya ilave olarak kentsel dönüşüm, belediyelerin görevleri ve yetkileri, belediye kanunları gibi ilgili hukuki metinler detaylarda boğulmadan belgelenip tasnif edilerek içerik analizi yoluyla incelenecektir. Belediyelerin hukuki olarak kısıtlarını ve imkânlarını anlayabilmek açısından kanunların ve yasaların analizi gereklidir.

Şehrin ve İdari Yapısının Tarihinin ve Mevcut Durumunun İncelenmesi

SMP'yi hazırlayabilmek için öncelikle şehir ile ilgili bilginin toplanması gereklidir. Bu süreç, şehrin geçmişini anlayıp uzun vadeli politikalar üretmek için tarihi bilgilerin toplanmasını, günümüzde şehrin durumunu betimlemek için de güncel verilerin toplanmasını içerir. Bu çerçevede şehre dair çok farklı ve ayrıntılı verilerin toplanması elzemdir. Bu literatür çalışmasında genelde Büyükşehir Belediyesinin, özelde ise İlçe Belediyesinin şehircilik uygulamaları, sosyal hizmetler ve sosyal faaliyetler kapsamında uyguladıkları politikaların yanında toplumu ilgilendiren tüm bilgiler ve belgeler gözden geçirilecektir. Örneğin, topluma dair temel verilerin (şehrin nüfus yapısı, nüfus özellikleri, ekonomik, sosyal, etnik özellikleri) yanında şehrin altyapısına (coğrafi özellikler, binaların durumu, okul, iş merkezi, hastane vb. sayısı) dair bilgiler ve belediyenin faaliyetlerine dair (sosyal yardım, eğitim, aile destekleri, yaşlılık destekleri gibi) bilgiler de toplanacaktır. Bu veriler Belediye, Kaymakamlık ve Valiliklerden edinilebileceği gibi Türkiye İstatistik Kurumu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gibi kurumlardan da derlenebilir.

4.2. Niteliksel Veri Toplama Aşaması

Bu bölüm alan araştırması, odak grup ve yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat olmak üzere üç alt aşamadan oluşmaktadır. Yapılacak görüşmeler için ilgili makamlardan yasal izin belgeleri alınacaktır.

Alan Araştırması

Alan araştırması antropolojik çalışmaların temelini oluşturur. Mülakatlar, gözlemler, alan notları bu çalışmanın temel kaynaklarıdır. SMP'de alan araştırması, şehrin tüm mahallelerinin veya öne çıkan belli başlı bölgelerinin gezilmesini, buradaki günlük yaşantının anlaşılmasını, buralardaki insanların ihtiyaçlarının ve beklentilerinin gözlemlenmesini kapsamaktadır. Bu araştırmayı yapmanın yegâne sebebi eldeki diğer kaynakların eksik veya ön yargılı olabilme ihtimalini en aza indirgemek, hızla değişen şehirlerde yeni durumların ortaya çıkıp çıkmadığını anlayabilmek ve de en önemlisi bizzat araştırma sahasını görüp tecrübe ederek şehre ve semtlere dair nitelikli bilgi toplamaktır. Ayrıca bu gözlemler mülakat ve anket gibi kaynakların daha iyi yorumlanmasına da katkı sağlayacaktır.

Odak Grup Çalışması

Şehirde toplam 20 adet odak grup çalışması yapılacaktır. Her bir odak gruba 5 ila 7 arasında katılımcı seçilecektir. Farklı özelliklere sahip homojen odak gruplar oluşturularak şehir ile ilgili farklı konularda bu homojen grupların fikirleri alınacaktır. Örneğin; esnaf, gençler, ev hanımları, muhtarlar, öğretmenler, engelliler, kamu görevlileri, belediye çalışanları, akademisyenler, yaşlılar, işletme sahipleri, STK'lar, sağlık görevlileri, okul müdürleri, emniyet görevlileri, kadınlar, işçiler vb. gruplar odak gruplarından bazıları olabilir. Her bir grupta bir moderatör grup sürecini yöneterek kayda geçirecektir. Ses kayıt cihazlarıyla kaydedilen mülakatlar veri girişi hatalarını en aza indirmek için birbirinden bağımsız iki araştırma elemanı tarafından düz yazıya dönüştürülecektir. Çalışmaların tamamının bizzat yürütücü(ler) tarafından gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca çalışmada yardımcı olacak araştırmacılara yürütücü tarafından önceden moderatörlük eğitimi verilecektir. Çalışmada katılımcılara genel olarak şehre dair sorular sorulacaktır. Nasıl bir şehirde yaşamak istedikleri, belediye hizmetlerinden, sosyoekonomik durumlarından, sosyal yardımlardan, belediyeden ve toplumdan beklentileri ve de kendilerinin şehre dair yapabilecekleri katkılar üzerine sorular sorulacaktır. Şehir ile ilgili algılarını anlamak amacıyla gerekirse bir senaryo üzerinden rol oyunu (role playing) yöntemiyle deneyimlerini paylaşmaları istenecektir. Odak grup çalışmasının veri analizleri NVivo veya benzeri niteliksel analiz yapmayı sağlayan programlar kullanılarak yapılacaktır. Ayrıca odak gruba katılımı teşvik etmek amacıyla katılımcılara her grup çalışması sonunda küçük hediyeler (süpermarket hediye kuponları, saat, kitap vb.) verilecektir.

Derinlemesine Mülakat

Bu yöntemin uygulanmasındaki amaç, odak grup çalışmasında ortaya çıkabilecek grup dinamikleri ve katılımcıların birbirlerini etkilemesi gibi faktörlerin elenerek katılımcıların görüşlerini bağımsız olarak ve daha derinlemesine ifade etmelerini sağlamaktır. Hedef grubu belirlemek için sahadan önce masa başı çalışma yapılacaktır. Burada temel amaç kişilerin tahayyüllerinde şehre başta olmak üzere şehir hayatı, kentsel dönüşüm, belediyeden beklentiler, yaşadıkları sıkıntılar ve memnun oldukları hususları ortaya koyacak derinlemesine mülakatlar yapmaktır.

Odak grup sonuçlarından yola çıkarak oluşturulan sorularla şehri yansıtacak farklı mahallelerden değişik sosyoekonomik gruplardan 60 kadar vatandaş ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yapılacaktır. Katılımcılar çok farklı gruplardan (esnaf, gençler, ev hanımları, muhtarlar, öğretmenler, engelliler, kamu görevlileri, belediye çalışanları, akademisyenler, yaşlılar, işletme sahipleri, STK'lar, sağlık görevlileri, okul müdürleri, emniyet görevlileri, kadınlar, işçiler vb.) seçilecektir. Örneğin dar veya üst gelirli, sosyal yardımlardan faydalanan veya faydalanmayan, kadın veya erkek; muhtar, esnaf, öğrenci, işsiz vb. gibi farklı özellikteki mukimlerle görüşülecektir. Ayrıca şehirdeki STK temsilcileri, kamu kuruluşlarında çalışan memurlar, şehir ilgili çalışmalar yapan akademisyenler olmak üzere toplam 30 kişi ile de görüşmeler yapılacaktır.

Bunlara ek olarak şehirde uzun yıllardan beri ikâmet eden veya etmiş yaklaşık 10 kadar yaşlı ile sözlü tarih çalışması yapılacaktır. Sözlü tarih çalışması yapılmasındaki amaç: Şehir geçmişte nasıldı, ne gibi değişimler yaşandı, şehirde öne çıkan farklılıklar nelerdir gibi soruları cevaplayarak şehrin geçmişi ile ilişkisini gözeterek bir SMP oluşturmaktır. Toplam 100 derinlemesine mülakatın transkripsiyonu, NVivo veya benzeri programa aktarılarak analiz edilecektir.

4.3. Niceliksel Veri Toplama: Anket Çalışması

Projenin niceliksel veri toplama aşamasında anket yapılacak kişilerin seçiminin, yani araştırmanın örnekleminin belirlenmesi için Türkiye İstatistik Kurumundan ilgili il ve ilçelerine dair veriler edinilmelidir. Bu verilerden hareketle şehrin farklı bölgelerinden şehrin bütününü yansıtan toplam 2500 kişi ile bir anket çalışması yapılacaktır. Ancak anket uygulamasında sahada karşılaşılacak olası sorunların (anketi reddetme, anketi yarım bırakma vb.) neden olacağı anket kaybı dikkate alınarak ve güven aralığını yükseltmek ve hata payını düşürmek için öngörülen örneklem genişliği 3000 olarak tasarlanabilir. Örneklem tasarımının şehirde yaşayanların yaş, gelir, eğitim seviyesi, etnisite gibi demografik ve sosyoekonomik özelliklerini temsil kabiliyetine haiz olması gerekmektedir. Böylelikle analizlerden anlamlı sonuçlar elde edileceği düşünülmektedir.

Anket soruları, daha önce gerçekleştirilecek olan alan araştırmasından, odak grup çalışmasından ve mülakatların sonuçlarından faydalanılarak hazırlanacaktır. Ankette aşağıdaki bağımsız değişkenlere ek olarak şehre dair beklentilerle ve tutumlarla ilgili düşüncelerin sorulması tasarlanmaktadır.

- Bireyin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, etnisite, vb.)
- Eğitim düzeyi
- Hanehalkı gelir düzeyi
- Bireyin sosyoekonomik durumu
- Aile yapısı
- Belediyenin hizmetlerinden yararlanma durumu
- Belediye hizmetlerinden memnuniyet
- Kent yaşamı ve sorunlar
- Kentsel dönüşüm

Anket, katmanlı tesadüfi örneklem (random cluster sampling) yoluyla seçilen hanelerde yine tesadüfi yöntemlerle belirlenen 15 yaş üstündeki yetişkinlere uygulanacaktır. Ayrıca hane verisi de toplanacaktır. Anketin uygulanmasında alanında saygın bir araştırma şirketinden profesyonel destek alınacaktır. Örneklemin şehir genelinde ve kabul edilebilir bir kesinlikte, şehir ile ilgili değişkenlerin tahminlerini %95 güven aralığı ve +2,5 ve –2,5 hata payı ile temsil edeceği hesaplanmıştır. Anket sorularının işlevselliği şehirde pilot çalışmayla test edilecektir. Pilot çalışmada toplam 100 anket görüşmesi yapılacaktır.

Yürütücü/yürütücüler ve araştırmacılar anket kâğıdının oluşturulmasından sorumlu olacaktır/olacaklardır. Ayrıca pilot anketlerin uygulanması, anketörlerin eğitimi, anketin uygulanması, verilerin temizlenmesi gibi konularda araştırma şirketiyle yakın iş birliği hâlinde çalışılacaktır. Araştırmanın sonucunda ortaya çıkan veri seti SPSS ve(ya) STATA gibi niceliksel analiz yapmaya imkân veren yazılımlar yardımı ile analiz edilecektir. Verilerin sunumunda çapraz tablolar ve çok değişkenli regresyon analizleri kullanılacaktır. Araştırmanın aşamaları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi planlanmaktadır.

Tablo 6-Sosyolojik Master Planı Araştırma Aşamaları Tablosu

Veri Toplama ve Analiz Aşamaları					
İş	**1. Aşama**	**2. Aşama**	**3. Aşama**	**4. Aşama**	**5. Aşama**
Veri Toplama	Literatür taraması, ilgili belgelerin, raporların ve istatistiklerin toplanması	Alan araştırması	Mülakat ve odak grup çalışmaları	Anket	Verilerden toplanan bilgilerin çalıştayda tartışılması ve SMP'nin yazımı (Çalıştayın yaklaşık 30 kişi ile tam bir gün olarak yapılması planlanmıştır.)
	Temel araştırma sorularının oluşturulması		Pilot anket uygulaması		
Analiz			Alan araştırmasının analizi	Mülakatın ve odak grup çalışmalarının analizi	Anket sonuçlarının analizi
Araştırma Yöntemi	Niteliksel	Niteliksel	Niteliksel	Niteliksel	Niteliksel
	Niceliksel		Niceliksel	Niceliksel	Niceliksel
Süre	2 ay	2 ay	3 ay	3 ay	2 ay

YEREL YÖNETİMLER İÇİN SOSYOLOJİK MASTER PLAN HAZIRLAMA REHBERİ

UYGULAMA ADIMLARI

UYGULAMA ADIMLARI

SMP'nin hangi aşamalardan geçilerek hazırlanacağı bu bölümde ele alınmaktadır. Uygulayıcıların burada yer verilen her bir adımı tanımlandığı biçimde gerçekleştirmesi hazırlık sürecinin başarıyla tamamlanmasını sağlayacaktır.

Tablo 7 - Sosyolojik Master Planı Hazırlanması için Zaman Takvimi

İş Paketleri	2 ay	2 ay	2 ay	2 ay	2 ay	2 ay	2 ay	2 ay	2 ay
5.1. Planlama Ekibinin Belirlenmesi	■								
5.2. Planlama Ekibi Eğitimi	■								
5.3. Paydaşların Bilgilendirilmesi		■							
5.4. Veri Toplama		■	■	■	■	■	■		
5.5. Veri Analiz							■	■	
5.6. Kurumsal Süreçler ve Paylaşım								■	
5.7. Planın Yazımı								■	
5.8. Kamuoyu ile Paylaşma									■

5.1. Planlama Ekibinin Belirlenmesi

Planın ilk aşamasında birlikte çalışacak ekibinin belirlenmesi gerekmektedir. Plana katkı sağlayacak, araştırma, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde aktif rol alabilecek bir planlanma ekibi oluşturulmalıdır. Bu planlama ekibinin farklı disiplinlerde eğitim almış kişilerden oluşması elzemdir. SMP, her ne kadar toplumsal perspektifi merkezine alsa da kentin ve kentteki gündelik hayatın diğer disiplinlerin uzmanlık alanlarıyla ilişkide olduklarının farkında olmalıdır. Bu bağlamda sosyoloji, sosyal hizmet, antropoloji, psikoloji, şehir planlama, mimarlık vb. disiplinlerden uzmanlara ihtiyaç duyulacaktır.

Planlama çok sayıda ve farklı birikimleri olan kişinin, kurumun, paydaşın bir arada çalışacağı bir etkinlik olacağı için sürecin yönetimi çok önemlidir. Projenin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesi için öngörülen yapıya aşağıda yer verilmiştir.

1. Plan Koordinasyon Ekibi

Tanım

Plan Koordinasyon Ekibi bütün çalışmaları koordine etmek, ilgili kurumlara düşen işlerin ve işlemlerin yapılmasını sağlamak amacıyla oluşturulacaktır. Bu grubun üç kişiden oluşması öngörülmektedir. Grupta Belediyeden, iş birliği yapılan üniversiteden ve Strateji Geliştirme Müdürlüğünden birer temsilcinin olması planlanmaktadır. Bu üç kişi kendi çalışma alanlarında lider olarak görev alacaktır. Yerel yönetimlerden en üst düzeyde bir temsilcinin olması gerekmektedir. Belediye Başkanı ya da Başkan Yardımcısının planlama ekibinin içerisinde yer almasıyla hem belediyenin beklentilerinin ve taleplerinin rapora doğru şekilde yansıması hem de karşılaşılan güçlüklerin aşılması ve ortaya çıkacak planının uygulanmasının sahiplenilmesi mümkün olabilecektir. Planın katılımcı bir şekilde yürümesi için koordinasyon ekibinin birlikte karar alması gerekmektedir. Yapılacak müzakerelerden sonra 2/3 oyu alan karar yürürlüğe girecektir.

Görevleri ve sorumlulukları

Plan Koordinasyon Ekibi kendi kurumlarındaki işleri takip edecek, her üç kurum arasında koordinasyonu sağlayacaktır.

Toplanma periyodu

Plan Koordinasyon Ekibi üyelerinden üç kişinin katılacağı toplantılar, başlangıçta haftada bir, sonrasında (çalışmalar başladıktan sonra) ise iki haftada bir düzenli olarak yapılacaktır.

Hazırlayacağı raporlar

Plan Koordinasyon Ekibi gerektiğinde rapor hazırlayacaktır.

2. Danışma Grubu

Tanım

Paydaşların ve akademisyenlerin projeye katkılarını artırabilmek ve projenin katılımcı yönünü güçlendirebilmek amacıyla bir *Danışma Grubu* oluşturulacaktır. *Plan Koordinasyon Ekibinin* ve *Plan Yönetim Grubunun* belirleyeceği akademisyenlerin katılımıyla oluşturulacaktır. Farklı disiplinlerden uzmanların, bürokratların, STK ve özel temsilcilerinin yer alacağı *Danışma Grubu* asgari 7, azami 10 kişiden oluşacaktır.

Görevleri ve sorumlulukları

Proje süreçleriyle ilgili kurumların ve kuruluşların; bilgisini, birikimlerini ve tecrübelerini sunmak, *Plan Koordinasyon Ekibi* ve *Plan Yönetim Grubu* tarafından talep edilmesi durumunda görüşlerini ve önerilerini paylaşmak ile yükümlüdür.

Toplanma periyodu

Plan Koordinasyon Ekibi ve Plan Yönetim Grubu üyelerinin davetiyle ihtiyaç duyuldukça gerçekleştirilecektir.

Hazırlayacağı raporlar

Toplantıda ele alınan konuların ve kararların yer alacağı toplantı raporları hazırlanacaktır.

3. Plan Yönetim Grubu

Tanım

Proje uygulama aşamalarının yürütülmesi amacıyla oluşturulacaktır. Bu grupta işbirliği yapılan üniversiteden akademisyenlerin, entelektüellerin yanı sıra Strateji Geliştirme Müdürlüğünden ve belediyenin ilgili birimlerinden (Sosyal İşler, Kültür, Şehir Planlama, Kentsel Dönüşüm Müdürlükleri) uzmanlar da yer alacaktır. Sahadaki işlerin ve işlemlerin yürütülmesi için özel sektörden bir yüklenicinin de devrede olması gerekmektedir. Söz konusu yüklenicinin temsilcisinin de bu grupta yer alması alacaktır.

Görevleri ve sorumlulukları

Projeye ilgili tüm işlerin ve işlemlerin yürütülmesinden birinci dereceden sorumludur.

Toplanma periyodu

Her hafta *düzenli* olarak toplanacaktır.

Hazırlayacağı raporlar

Plan Koordinasyon Ekibi ile gerçekleştirilecek toplantılar için bilgi notları hazırlayacaktır.

4. Plan Yönetim Grubu Üyeleri

Proje Yürütücüsü/Proje Genel Koordinatörü

Projenin yazılması, koordine edilmesi ve sonuçlandırılması ile ilgili tüm süreçlerin yürütülmesini sağlamakla görevlidir ve tüm sorumluluklarının nihai üst yetkilisidir. Bir kişidir.

Proje Yürütücüsü Asistanı

Proje yürütücüsünün yardımcılığını yapmakla yükümlüdür.

Araştırmacılar

Planın ilgili kısımlarında araştırma yapmakla görevlidirler. Özellikle literatür taraması; ilgili belgelerin, raporların ve istatistiklerin toplanması konusunda çalışacaklardır. Her bir araştırmacı, araştırma planını yapmakla, Plan *Yönetim Grubu*'nun onayladığı çerçevede (içerik, başlıklar, görseller, format vb.) araştırmasını yürütüp raporunu hazırlamakla yükümlüdür. Asgari 5, azami 7 araştırmacının görev alması planlanmaktadır.

Alan Araştırması Sorumlusu

Alan araştırmasının planlanmasından, koordine edilmesinden ve uygulanmasından sorumludur. Bir kişidir.

Alan Araştırması Araştırmacıları

Projenin sağlıklı yürümesi için tüm süreçleri gözden geçireceklerdir. Ayrıca verilerin analizinden ve yorumlanmasından sorumludurlar. Araştırmacılar 3 kişidir.

Alan Araştırması Asistanları

Araştırmada veri analizinde ve yorumlanmasında araştırmacıları asiste etmekle yükümlüdürler. Araştırma asistanları 3 kişidir.

Ses Kayıt Çözümü

Yarı-yapılandırılmış mülâkatların, odak grup toplantılarının ve diğer toplantıların/görüşmelerin dijital ortama metin olarak aktarılmasını sağlamakla görevlidir.

Editör

Plan kapsamında üretilen metinlerin editöryal hazırlığını yürütmekle görevlidir. Çok sayıda kişinin ve farklı alanlardaki uzmanların hazırlayacakları metinlerin birbirleriyle format ve dil açısından uyumlu hâle getirilmesini sağlayacaktır.

Tashih ve Redaksiyon Sorumlusu

Plan kapsamında hazırlanan metinlerin tashihinden ve redaksiyonundan sorumludur.

Plan İletişim Sorumlusu

Plan hazırlıklarının, sürecinin ve nihayetinde ortaya çıkacak ürünün hedef kitleyle ve paydaşlarla paylaşılması için bir iletişim ekibine ihtiyaç duyulmaktadır. Planla ilgili afişlerin, bilgilendirme notlarının, web sitesinin vb. diğer tanıtım görsellerinin hazırlanması ve planın paylaşımı için gerekli olan iletişim stratejilerinin geliştirilmesinden ve uygulanmasından sorumlu olacaktır. *Plan İletişim Sorumlusu* bir kişidir.

Plan İletişim Ekibi

Plan İletişim Ekibi, *Plan İletişim Sorumlusu* ile birlikte çalışacaktır. Ekipte asgari 3, azami 5 kişinin yer alması gerekmektedir. Bu kişilerin web sitesinin geliştirilmesi ve sürdürülmesi, etkinliklerin/toplantıların planlanması ve gerçekleştirilmesi, yazılı ve görsel materyallerin hazırlanması ve uygulanması sürecinde görev yapmaları planlanmaktadır.

5.2. Planlama Ekibi Eğitimi

Planlama Ekibinin birbirini tanıması ve planın süreçlerine ilişkin bilgilenmesi amacıyla şehir dışında asgari 2, azami 3 gün süren bir planlama ekibi eğitimi gerçekleştirilmelidir. Bu eğitimde ayrıca plan çerçevesinin tanımlanması ve paydaşların belirlenmesi de Planlama Ekibinin katılımıyla gerçekleştirilecektir.

Planlama ekibinden çok farklı disiplinlerden gelen kişiler olacağı için birbirleriyle tanışması ve ortak bir hedef doğrultusunda yol alması elzemdir. Ayrıca bu eğitimde planlama ekibinin organizasyonu ve görev dağılımı yapılarak tüm ekibinin birbirlerinin görevlerini ve sorumluluklarını bilmesi sağlanacaktır.

Bu eğitimde plan çerçevesinin tanımlanması da planlanmaktadır. Bu rehberin katılımcılarla paylaşılması ve görüşleri çerçevesinde revize edilmesi tasarlanmaktadır. Planlama ekibinden plana nelerin dâhil edilip edilmeyeceği konusunda görüşler alınacaktır. *SMP* hazırlama rehberinde öngörülen bileşenlerin, veri toplama ve analiz süreçlerinin çerçevesi bu eğitimde masaya yatırılacak ve gerekirse bazı revizyonlar yapılacaktır.

5.3. Paydaşların Bilgilendirilmesi

Paydaşlara yönelik bilgilendirme yapılması planlanmaktadır. Bu çerçevede şehirde asgari 1, azami 2 gün sürecek bir bilgilendirme ve paylaşım toplantısı yapılacaktır. Bu toplantıda paydaşlara Planlama Ekibinin yapacağı çalışmalar aktarılacak ve ardından paydaşların değerlendirmeleri alınacaktır. Nihai aşamada ise paydaşlardan beklentiler ve bu beklentilerin hangi süreçlerle ve nasıl sağlanabileceği aktarılacaktır. Diğer bir deyişle Planlama Ekibi paydaşlara ilişkin taleplerini ve beklentilerini aktaracaktır. Muhtemel iç ve dış paydaşların şunlar olması planlanmaktadır:

- Belediyenin İlgili Birimleri,
- Muhtarlıklar,
- Komşu Belediyelerin İlgili Birimleri,
- Büyükşehir/İl Belediyesinin İlgili Birimleri,
- Sivil Toplum Kuruluşları,
- Özel Sektör Temsilcileri,
- Üniversiteler,
- Medya Kuruluşları.

5.4. Veri Toplama

Kapsamlı bir eylem planı çıkartılabilmesi adına SMP'nin hayata geçirileceği şehrin nicel ve nitel verilerinin özenli birer tasnifinin yapılması zorunluluktur. Bu açıdan bugünü anlamlandırabilme ve değişimin yönünü tespit ederek akışa yön verebilecek imkânları tespit edebilmek adına şehre dair tarihsel ve güncel verilerin detaylı dökümlerinin çıkartılması oldukça önemlidir. Veri toplama aşamasında kapsamlı bir literatür taraması, nitel ve nicel araştırma ile çalıştay gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Bu aşamanın ayrıntılarına "Sosyolojik Master Planda Uygulanacak Araştırma Yöntemleri" bölümünde yer verilmiştir. Veri toplama aşamasının asgari 12 ay sürmesi planlanmaktadır.

5.5. Veri Analiz

Veri toplama aşaması esasen veri analizini de içermektedir. Diğer bir deyişle araştırmacılar, veri toplama aşamasında elde ettikleri verileri rapor hâline getireceklerdir. Bununla birlikte bu verilerin ve analizlerin değerlendirilmesi ve tartışılması ile SMP hazırlanabilecektir. Bu bağlamda elde edilen raporların analiz edilmesi ve bir SMP'ye dönüştürülmesi söz konusu olacaktır. Planlama ekibi içerisinde yer alan araştırmacılar ve Plan Koordinasyon Ekibi raporlardan hareketle bir taslak bir tasarım gerçekleştirecektir. Bu kapsamda aşağıdaki adımların izlenmesi planlanmaktadır.

Raporların Gözden Geçirilmesi/İncelenmesi

Raporlar gözden geçirilerek ortaya çıkan temel noktalar betimlenecektir. Raporlarda yer verilen başat ögeler tespit edilecek ve toplanmış tüm veriler incelenecektir.

İlkelerin Belirlenmesi

SMP rehberinde öngörülen ilkelerin yanı sıra paydaşlarla yapılan bilgilendirme toplantılarında ve görüşmelerde, yapılacak çalıştayda yeni ilkeler ortaya çıkabilecek ve/veya var olanların değişmesine yönelik öneriler olabilecektir. Bu kapsamda ilkelerin gözden geçirilmesi ve açık bir biçimde tanımlanması sağlanacaktır.

Hedeflerin Belirlenmesi

İlkeler ve araştırma verileri göz önünde bulundurularak hedeflerin belirlenmesi gerekmektedir. Hedefler belirlenirken şu türden sorulara yanıt aranmalıdır:

- SMP ile gerçekleşmesi hedeflenen toplumsal değişimler nelerdir?
- Şehirde kısa, orta ve uzun vadede hangi değişimlerin olmasını planlanmaktadır?
- Toplumsal dinamiklerden ve birikimden yararlanarak şehirdeki hangi sorunların çözülmesi hedeflenmektedir?
- Toplumsal değişim açısından hangi somut beklentiler vardır?
- Hangi hedef kitlelere yönelik nasıl bir gündelik yaşam hedeflenmektedir?
- Hedefler ihtiyaca ve beklentilere uygun mudur?
- Hedefler somut, ölçülebilir, gerçekleştirilebilir ve ulaşılabilir midir?

- Hedefler katılımcı bir perspektifi içinde barındırıyor mudur?
- Hedeflerle ilkeler arasında bir tenakuz var mıdır?
- Hedef için belirli bir zaman aralığı ve bütçe belirlenmiş midir?
- Hedeflerin gerçekleşmesine yönelik görevlilerin ve paydaşların konumu dikkate alınmış mıdır?
- Hedeflerle insani, mali vb. kaynaklar arasında doğrudan ve yerinde bir ilişki var mıdır?

Göstergelerin Belirlenmesi

SMP'nin hedeflerinin gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit etmek amacıyla başarı göstergelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Her bir hedef için bir başarı ölçütü belirlenmelidir. Böylelikle hedefler somut, ölçülebilir, gerçekleşebilir ve ulaşılabilir bir niteliğe kavuşacaklardır. Göstergeler, hedefin niteliğini ve niceliğini belirlerken aynı zamanda ilgili belediyenin kaynaklarını ve imkânlarını da dikkate almalıdır. Gerçeklikten kopuk göstergelerin hedeflerin niteliğini ortadan kaldıracağı söylenebilir.

SMP, topluma yönelik hedefleri ve uygulamaları içereceğinden somut göstergelerin belirlenmesi oldukça güç olacaktır. Bununla birlikte kapsamlı bir veri toplama süreci akademisyenlerin ve uzmanların desteği ile yürütüleceğinden elde edilecek bulgular göstergelerin belirlenmesinde de kullanılabilecektir.SMP *için temel göstergeler şunlar olabilir:* Toplumsal refah, sürdürülebilir kalkınma, yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti, aidiyet, kimlik, kültürel ve sosyal yaşama katılım vb. dolayısıyla bu göstergeleri ölçebilecek ölçme araçlarının ya geliştirilmesi ya da uyarlanması gerekecektir. Planlama Ekibinin göstergeleri ve göstergelerin nasıl ve hangi yöntemlerle ölçülebileceğine ilişkin bir plan yapması gerekmektedir.

Bununla birlikte SMP hedefleri kapsamında planlanan çalışmaların niceliksel göstergelerine de yer vermek gerekecektir. Örneğin Plan kapsamında yapılacak etkinliklerin, toplantıların vb. işler ve işlemler için nicel göstergeler de belirlenmelidir.

Plan Taslağının Geliştirilmesi ve Planlama Ekibiyle Tartışma

İlkelerin, hedeflerin ve göstergelerin belirlenmesi ile plan taslağı geliştirilebilecektir. Planlama mahalle ya da mahalle içindeki alt bölgeler dikkate alınarak

gerçekleştirilecektir. Bugünün mahalleleri farklı amaçlarla birbirinden ayrılmaktadır. Ancak yapılacak araştırmalarla mahalle ölçeğindeki farklılaşmalar da tespit edilecek ve buna uygun bir planlama yaklaşımı geliştirilecektir. Planın taslağı hazırlandıktan sonra bütün Planlama Ekibi asgari 2, azami 3 gün süren bir çalıştay yaparak plana ilişkin tartışmalar yürütecektir. Bu tartışmalarla planlama sürecinin başından beri bir arada olan kişiler taslak plana son hâlini vereceklerdir. Bu taslak planda uygulama ekibi, bütçe ve zaman çizelgesi de yer alacaktır. Taslak planın aşağıdaki başlıkları içermesi tasarlanmaktadır:

- SMP'nin Önemi,
- Planın Hazırlanma Süreci,
- İlkeler,
- Amaç,
- Hedefler,
- Göstergeler,
- Belediyenin diğer politikaları, stratejileri ve etkinlikleri ile ilişkisi,
- Kalkınma ajansları bölge planlarındaki stratejilerle ilişkisi,
- Planın ulusal ve kent ölçekli politikalarla ilişkisi,
- Uygulama Adımları,
- Uygulama Ekibi,
- Zaman Takvimi [Zaman takvimi ana bileşenler için hazırlanacaktır. Bu bileşenlerin kendi içindeki takvimi ise uygulama ekibi tarafından yapılacaktır.],
- Bütçe [Bütçe ana bileşenler için hazırlanacaktır. Bu bileşenlerin kendi içindeki bütçe dağılımı ise uygulama ekibi tarafından yapılacaktır.],
- Ekler.

5.6. Kurumsal Süreçler ve Paylaşım

Hazırlanan taslak planın iç ve dış paydaşlarla paylaşılması ve tartışılması gerekmektedir. Öncelikle iç paydaş olarak belediyenin yetkili birimleri ve kişileri ile asgari 2, azami 3 gün süren bir çalıştay yapılacaktır. Zira belediyeden ilgili birimlerin, planlama ekibiyle hedefler ve göstergeler bağlamında bir araya gelmesi bütün süreçleri gözden geçirmesi gerekmektedir.

Planlama ekibi tarafından belirlenen dış paydaşlarla da ayrı bir çalıştay yapılacak ve onların da plana ilişkin görüşleri alınacaktır. Söz konusu çalıştayın asgari 2, azami 3 gün sürmesi planlanmaktadır.

5.7. Planın Yazımı

Plan taslağının iç ve dış paydaşlara sunumunun ve onların görüşlerinin alınmasının ardından gelen geri bildirimler, Planlama Ekibi tarafından değerlendirilir, gerekli görülen kısımlar değiştirilir. Taslak plan yapılacak 2 çalıştayın ardından revize edilecek ve ilgili araştırmacılar ve Plan Koordinasyon Ekibi tarafından planın son hâli yazılacaktır. Bütün süreçler dikkate alınarak *SMP* yazımı nihayete erdirilecektir. Bu aşamada şu hususlara dikkat edilmesi önerilmektedir:

- Planlama sürecinin ayrıntıları veriliyor mu?
- Planda çelişkili bir durum ortaya çıkıyor mu?
- Planın uygulanmasına ilişkin muğlak ve somut olmayan kısımlar var mı?
- Hedefler, göstergeler ve kaynaklar arasında uyum var mı?
- Görev dağılımı sağlıklı bir şekilde yapılmış mı?
- Bütçe, zaman ve insan kaynağı yeterli mi?
- Plana zemin oluşturacak verilerin toplanması sırasındaki katılımcı perspektif, planın yazımında ve son hâlinin verilmesinde de gözetilmelidir.

5.8. Kamuoyu İle Paylaşma

SMP yazılırken Plan İletişim Sorumlusu ve Ekibi planın kamuoyu ile paylaşılması için stratejileri ve bu stratejilere uygun eylemleri ve etkinlikleri belirleyecektir. Katılımcı bir perspektifle geliştirilen SMP'nin kamuoyu ile paylaşılması gerekmektedir. Böylelikle ilgili şehirde yaşayan kişiler planın bir parçası olacaklardır.

SMP'nin kamuoyuyla paylaşılması için sürece dâhil olmuş tüm kişilerin ve kurumların hazır bulunacağı bir etkinlik düzenlenmelidir. Bu etkinlik hem medyada hem de hazırlanacak olan web sitesi aracılığıyla canlı olarak şehirde yaşayanlara ulaştırılır.

5.9. Uygulama

SMP'nin kamuoyuyla paylaşılmasının ardından belirlenen zaman takvimine uygun olarak uygulamaya geçilir. Uygulama ekibinin planda öngörülen tüm hususları dikkatle uygulamasının sağlanması gerekmektedir. Ülkemizdeki genel alışkanlığa düşülmeden –planı yok sayma– planda belirlenen hedeflere, göstergelere, bütçeye ve zamana uygun bir biçimde hareket edilmelidir. Bu türden planların uygulanmasında en kritik nokta, koordinasyonun ve iletişimin sağlanmasıdır. Bu konuda uzman bir ekip kurulmalı ve gerektiğinde harici danışmanlık desteği alınmalıdır.

5.10. İzleme ve Değerlendirme

SMP'nin uygulama sonuçlarının ölçülmesi ve hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığının tespit edilmesi zaruridir. Ayrıca SMP pratiğinin geliştirilmesi için sürekli bir izleme ve değerlendirme yapılması gerekmektedir. Planın izlenmesi ve değerlendirilmesi için ayrı bir İzleme ve Değerlendirme Ekibi kurulmalıdır. İzleme ve Değerlendirme Ekibi, biri iş birliği yapılan üniversiteden, biri Belediyeden ve biri Strateji Geliştirme Müdürlüğünden olmak üzere 3 kişilik bir ekip olabilir. Uygulama ekibi, 3 aylık ve yıllık raporlar hazırlayarak İzleme ve Değerlendirme Ekibine sunar ve oradan alacağı geri bildirimlerle yoluna devam eder. İzleme ve Değerlendirme Ekibi yapılacak değişimler de belirleyicidir. Hatta uygulama ekibinin bir kısmını ya da tamamını değiştirme hakkına sahip olmalıdır.

İzleme ve Değerlendirme SMP'nin öngörülen şekilde ilerleyip ilerlemediğini kontrol ederken aynı zamanda belirlenen göstergelere ulaşılıp ulaşılmadığını da denetler. Bu yönde SMP uygulama ekibi ile ölçme ve değerlendirme çalışmaları gerçekleştirir. SMP'ye ilişkin ölçümlerin asgari 2, azami 4 yılda bir yapılması önerilmektedir. Rehberin her beş yılın sonunda güncellenmesi sağlanmalıdır. 2 yılda ya da 4 yılda yapılacak ölçümleme çalışmaları Rehberin güncellenmesine esas teşkil edecek verileri sağlayacaktır. Bu güncellemenin sağlanabilmesi için Belediyenin bünyesinde Sosyolojik Master Plan Birimi oluşturulması gerekmektedir. Bu birimin büyüklüğü Belediyenin ölçeğine uygun olmalıdır. Ancak bu birimde en az Sosyoloji, Sosyal Hizmet, Şehir Planlama ve Mimarlık alanlarından mezun kişilerin yer alması gerekmektedir. İzleme ve değerlendirme süreçlerine farklı aktörler ve paydaşlar dâhil edilebilir. Örneğin kent konseyi ve kent sakinlerinden oluşan bir danışma komitesi sürecin bir parçası hâline getirilebilir. İzleme ve değerlendirme süreci aşağıdaki türden sorulara cevap verebilecek nitelikte olmalıdır:

- Plan tüm toplumsal grupları kapsıyor mu?
- Şehirde yaşayan farklı toplumsal grupların geri bildirimleri nasıldır?
- Uygulamalara katılım nasıldır?
- Yapılan ölçümlemelerin (yaşam memnuniyeti, aidiyet vb.) sonuçları nasıldır?
- Uygulamaların planlanandan farklı olarak olumsuz sonuçları oldu mu?
- Uygulamalarda katılımcılık sağlandı mı?
- İzleme ve değerlendirme sürecine kentte yaşayanlar dâhil edildi mi?
- Kentte yaşayanların plana ilişkin yeni görüşleri edinildi mi?

YEREL YÖNETİMLER İÇİN SOSYOLOJİK MASTER PLAN HAZIRLAMA REHBERİ

SONUÇ

SONUÇ

Planlama ve toplum etkileşimini sağlayarak sosyolojik perspektifle bir planın nasıl hazırlanabileceğine ilişkin bir rehber oluşturmayı hedefleyen bu çalışma, bir uygulama yapıldıktan sonra olgunlaşabilecektir. Belirlenen hedefi gerçekleştirmek için yerel ve uluslararası örnekler incelenmiş ve SMP hazırlama rehberi hazırlanmıştır. Yerel yönetimler farklı düzeylerde ve niteliklerde planlama çalışmaları yürütmektedir. Ancak kentte yaşayan kişilerin toplumsal ve kültürel taleplerini ve beklentilerini karşılayabilecek nitelikte planlar üretememektedir. Topluma ve kültüre yönelik çalışmalar yıllık projelerle gerçekleştirilmekte, birbirinden bağımsız ve belirli hedefi olmayan –nihayetinde denetlenemeyen, ölçülemeyen– etkinlikler ve faaliyetler yığınına dönüşebilmektedir. Nasıl ki yerel yönetimler kentin fiziksel planlaması için uzun zaman ve geniş finansal kaynaklar ayırıyorsa toplumsal planlama için de bu imkânları seferber edebilmelidir. Gün geçtikçe kentlerimizin altyapısında ve fiziksel koşullarında iyileşmeler yaşanırken kentin gündelik hayatında, toplumsal ilişkilerde ve kültürel yaşamda hissedilebilir bir değişiklikten bahsetmek zorlaşmaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimler için kente ve kentte yaşayan insanlara yönelik sosyolojik bir planının nasıl hazırlanabileceğine ilişkin bir rehber hazırlama ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu çalışma SMP için giriş niteliği taşıyan mütevazı bir rehberdir. Bu rehber, kente ve kentte yaşayanlara yönelik sosyolojik perspektifle hazırlanan planların kentleri daha yaşanabilir hâle getireceğini savunmaktadır.

SMP her kentin kendine özgü fiziksel ve toplumsal koşulları olduğunun farkındadır. Bu nedenle özellikle metropollerde bir ilçenin diğer ilçelerden farklı bir tarihsel gelişimi olduğunu ve değişik bir sosyolojik yapıda olduğunun bilincindedir. Bu rehber, her bir yerleşim biriminin (SMP büyük şehirlerde ilçe ölçeğinde, nüfusu az/küçük ölçekli kentlerde ilin tamamında uygulanabilir) kendine özgü koşullarının tespit edilmesini ve bunun ardından katılımcı bir perspektifle bir *SMP* geliştirilmesini önermektedir.

Planlama çalışmaları hem merkezî hem de yerelde *şekilde* gerçekleşebilmektedir. Ülkemizde de farklı kurumlar tarafından yapılan planların sayısı artmaktadır. Ülke ölçeğinde bir planlamanın zaruri olduğu ancak bu planlarla uyumlu, yerel ölçekte de planlar geliştirilmesi gerektiği bu rehberin temel yaklaşımlarından biridir. Planlamada merkezî-yerel, yerel-uluslararası ikilemine ve çatışmasına

düşmeden bütünsel bir perspektifle hareket edilmesi SMP için önemlidir. Bu rehber, yerelin sosyolojisini merkeze alırken ülkenin ve kentin bütününden ayrı bir çerçevede hareket etmemeye özen göstermektedir. Yerel yönetimlerin de bu rehberden yararlanırken ilçe ölçeğini iyi araştırmalarını, ama ülke ve kent düzlemini de ihmal etmemelerini önermektedir. Ayrıca giriş bölümünde vurgulandığı gibi 1980 sonrasında yeni bir toplumsal, iktisadi, kültürel, bilimsel ve yönetimsel bir sürece girildiği ve bu bağlamda dünyadaki diğer kentlerde yaşanan değişimlerin olduğu (Tekeli, 2014) hesaba katılmalıdır. Türkiye kentleşme deneyiminin de söz konusu değişim süreçlerinden etkilendiği sürekli akılda tutulmalı ve bu dinamikler planlamanın bir parçası olarak konumlandırılmalıdır.

Kentlerin daha yaşanabilir hâle getirilmesinin, kentte yaşayanların bütün süreçlere katılımıyla mümkün olduğu bu rehberin temel vurgularından biridir. Ayrıca hem planın geliştirilme hem de uygulanma sürecinde farklı paydaşlarla iş birliklerinin gerçekleştirilmesinin önemli olduğu savunulmaktadır. Bütün bu katılımcı perspektifin sadece sözde değil fiili olarak da sağlanması gerektiğinin altı çizilmelidir.

SMP ile Türkiye'de yerel yönetimlerin kaynaklarını doğru yönlendirebilmelerine katkı sağlamak hedeflenmiştir. Yerel yönetimler çok sayıda etkinlik ve faaliyet yapmaktadır. Hem nitelik hem de nicelik açısından ölçümlenmeyen bu çalışmaların belirli bir plan dâhilinde ölçülebilir göstergelerle tasarlanması ve uygulanması gerekmektedir. Ayrıca yerel yönetimler çok sayıda araştırma yapmaktadır. Bu araştırmaların önemli bir kısmı çoğu zaman bilimsel çalışmalarda kullanılabilecek yeterliliğe sahip değildir. Bu durumun nedeni genellikle üniversitelerle ve araştırma merkezleri ile iş birliği yapılmamasıdır. Önemli kaynakların ayrıldığı bu araştırmaların bilimsel yeterliliğe kavuşturulması ve kullanılabilir hâle getirilmesi gerekmektedir. Böylece hem akademik çalışmalar yapan kişiler ve kurumlar bu verilerden yararlanabilecek hem de yerel yönetimler bu verileri planlama çalışmalarında kullanabilecektir. Zira planlama süreçlerinde kullanılabilecek araştırma verilerine, etkinlik ve faaliyet istatistiklerine, kentle ilgili temel göstergelere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu rehberde de araştırma yöntemleri ayrıntılı bir biçimde alınarak nasıl bir süreç izlenmesi gerektiği aktarılmıştır. SMP hazırlamayı planlayan ve bunu hayata geçiren yerel yönetimler araştırma verilerini ve istatistiklerini de düzenli hâle getirebileceklerdir. SMP'yi uygulayacak yerel yönetimlerin bu alanda öncü rolünü üstleneceği söylenebilir.

Kent nüfusunun kır nüfusunu geçtiği ve kentsel sorunların giderek yaygınlaştığı bu dönemde, artan ve çeşitlenen bu sorunların (göçler, kentsel dönüşüm, ayrışma, dışlanma, yoksulluk vb.) çözümünde sosyolojik perspektifin önemli bir rolü olacağını göstermektedir. Bu durum kentlerin sadece fiziksel ve iktisadi olarak değil toplum tabanlı bir planlamaya her zamankinden daha fazla ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Kentte yaşayanların kenti yönetenlerle birlikte geliştirecekleri kısa, orta ve uzun vadeli çözüm önerilerinin müreffeh ve yaşanabilir bir kente ulaşmak konusunda önemli bir merhale olacağı görülmektedir.

Ülkemizde yerel yönetimlere yoğun eleştiriler getirilirken aynı oranda öneri sunulduğu söylenemez. Toplumsal planlama anlayışının gündeme gelmesi ve bunun koşullarının ve süreçlerinin araştırılması gerekmektedir. Sosyolojik perspektifle bir kentin nasıl planlanacağı konusunda çok sayıda araştırmaya ihtiyaç olduğu açıktır. Bu rehberin söz konusu araştırmaların ve önerilerin geliştirilmesine mütevazı bir katkı olmasını umuyoruz.

Kaynakça

Alver, K. (2013). *Mahalle – Mahallenin Toplumsal Ve Mekansal Portresi-*. Ankara: Hece Yayınları.

Armağan, M. (1997). *Şehir Asla Unutmaz*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Ataöv, A. (2007). Planlamada Sosyal Bilimcinin Değişen Rolü: Toplumdan Biri Olmak. *Middle East Technical University Journal Of The Faculty Of Architecture*, *24*(1), 139–152.

Averley, J. Ve Eley, J. (2008). *Başarılı Master Planlar Yaratmak İşverenler İçin Rehber* (B. Karabaş, *Çev.)*. England, London: Cabe.

Aydemir, Ş. Ve Sinan, E. (2007). Kentsel Sosyal Alan Analizi: Trabzon Örneği. M. Ayşegül (Ed.), *Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine Ruşen Keleş'e Armağan İçinde (*S. 175–186). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Caner, Ö., Can, G., Hilwah, A. ve Gökçek, M. (2013). *Yaşlı Dostu Şehirler: Kavramsal Çerçeve ve Örneklerle Değerlendirmeler*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Cansever, T. (2002). *Kubbeyi Yere Koymamak*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Ceylan, H. (2014). Kent ve İnsan. *Şehir ve Düşünce Dergisi*, *2*(4), 132–139.

Ceylan, H. (2015, Mayıs). *Modern Şehirde Çocuk Olmak*. IV. Uluslararası Canik Sempozyumu: Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk'ta Sunulan Bildiri, Samsun.

De Certau, M. (2010). Gündelik hayatın keşfi I. (Çağrı Eroğlu, Erkan Ataçay). Ankara: Dost Kitabevi.

Düzenli, H. İ. (2009). *İdrak ve İnşa. İstanbul: Klasik Yayınları.*

Düzenli, H. İ., Pulcu, S., Bölük, T., Günenç, Ö. F. ve Taşar, E. S. (2016). Ufkî Şehre Mümkün Bakışlar. H. İ. Düzenli (Ed.), *Ufkî Şehir Turgut Cansever'in İzinde İçinde (S. 13*–27). İstanbul: Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.

Ersoy, M. (2007). Kapsamlı Planlama Yaklaşımına Karşı Sağdan Bir Eleştiri: Adım Adım (Aşamalı) Planlama. M. Ersoy (Ed.), *Kentsel Planlama Kuramları* İçinde (S. 171–195). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Ersoy, M. (2012A). Adım Adım (Aşamalı) Planlama. M. Ersoy (Ed.) *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük İçinde (*S. 1–2). İstanbul: Ninova Yayınları.

Ersoy, M. (2012B). Savunmacı Planlama Kuramı. M. Ersoy (Ed.) *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük İçinde (*S. 392–393). İstanbul: Ninova Yayınları.

Fainstein, S. S. (2000). New Directions İn Planning Theory. *Urban Affairs Review*, *35*(4), 451–478.

Fox, T. (2011). Nüfus Artışı: 21. Yüzyılın Belirleyici Sorunu. *Nato Dergisi*. Http://www.nato.int/Docu/Review/2011/Climate-Action/Population_growth_challenge/Tr/Index.htm Adresinden Edinilmiştir.

Gans, H. J. (1968). *People and Plans*. New York, Ny: Basic Books.

Garabow, S., & Heskin, A. (1973). Foundations For A Radical Concept Of Planning. *Journal Of The American Institute Of Planners, 39*(2), 106–114.

Gedikli, B. (2012). İletişimsel Akılcılık. M. Ersoy (Ed.) *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük İçinde (*S. 159–160). İstanbul: Ninova Yayınları.

Göksu, A. F., Akalp, S., Özkan, M., Candan, C., Mutlu, E., Akkaya, B., ... Zaim, E. (2015). *Sosyal Etki Değerlendirme Rehberi.* İstanbul: Kentsel Vizyon Platformu.

Günay, B. (2007). Planlama Kuramı ve Kentsel Planlama Eğitimi. M. Ersoy (Ed.), *Kentsel Planlama Kuramları* (S. 307–341). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Gürel, S. (1970). *Kent Planlamasına Giriş ve Çevre Kavramı*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Harvey, D. (2009). *Sosyal adalet ve şehir*. (çev. M. Moralı). İstanbul: Metis Yayınları.

Haydar, G. (1991). *Şehirlerin Ruhu*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Healey, S. (1997). *Collaborative Planning: Shaping Places In Fragmented Societies*. Vancouver: Ubc Press.

Jenkins, T. (1996). *The Sociologist As Public Planner: American, German And British Examples*. Http://Comm-Org.wisc.edu/Si/Jenkins.htm Adresinden Edinilmiştir.

Kaya, N. (2002). *Analysis Of Interaction Between Theory and Practice In Urban Planning Understanding Izmir Experience* (Doktora Tezi, Izmir Instute Of Technology). Https://Tez.yok.gov.tr/Ulusaltezmerkezi/ Adresinden Edinilmiştir.

Keleş, R. (2004). *Kentleşme Politikası*. Ankara : İmge Kitabevi.

Keleş, R. (2011). 5. İstanbul Buluşmaları "İstanbul: Planlama ve Siyaset." K. Çılgın, A. Karadeniz, E. Özden Pak, P. Tutaşı ve S. Zaman (Ed.), *İstanbul: Siyaset*

Ve Planlama İçinde (S. 14–26). İstanbul: TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi.

Konya Büyükşehir Belediyesi. (2006). *Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Merkezi Müdürlüğü.

Krumholz, N. (1982). *A Retrospective View Of Equity Planning*. Https://Www.planning.org/Pas/Memo/2007/Mar/Pdf/Japa48no2.Pdf Adresinden Edinilmiştir.

Ledrut, R. Ve Ray, C. (1969). *Sosyoloji ve Şehir Planlaması: Toulouse* (E. Güntekin, Çev.). Ankara: İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü.

Levy, J. M. (2011). Planning Theory. In J. M. Levy (Ed.), *Contemporary Urban Planning* (Pp. 416–435). Upper Saddle River, Nj: Prentice Hall.

Mills, C. W. (2000). *Toplumbilimsel Düşün* (Çev. Ünsal Oskay). İstanbul: Der Yayınları.

Murat, S., Ersöz, H. E., Şener, S., & Bayat, Y. (2006). *Dünden Bugüne Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Üsküdar.* İstanbul: İşaret Yayınları.

Schönwandt, W. L. (2008). *Planning In Crisis? Theoretical Orientations For Architecture and Planning*. Hampshire: Ashgate Publishing Company.

Scott, J. C. (2008). *Devlet Gibi Görmek İnsanlık Durumunu Geliştirmeye Yönelik Projeler Nasıl Başarısız Oldu* (N. Erdoğan, Çev.). İstanbul: Versus Kitas.

Soğukkuyu, B. (2014). *Toplumsal Yapı ve Kent Kültürünü Yansıtması Bakımından Kentin Açık ve Kapalı Alanlarında Tipografinin Kullanımı (İzmir Ve Milano Kentleri Örnekleri)* (Doktora Tezi, Dokuzeylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü). Https://Tez.yok.gov.tr/Ulusaltezmerkezi/ Adresinden Edinilmiştir.

Şahin, Y. (2010). *Kentleşme Politikası*. Trabzon: Murathan Yayınevi.

Şengül, H. T. (2002). Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. Planlama, 2(3), 8–30.

Şentürk, M. (2011). *Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi). Https://Tez.yok.gov.tr/Ulusaltezmerkezi/Adresinden Edinilmiştir.

Şentürk, M. (2014). *Turgut Cansever Düşüncesinde Şehrin Değişimi. İnsan & Toplum, 4*(7), 25–55.

Şentürk, M. (2016). *Sonuç ve Öneriler: Aile Dostu Kentten (Aileler İçin) Yaş*anabilir Kente. M. Şentürk (Ed.), *Aile Dostu Kentler Etüt Araştırması* İçinde (S. 140–151). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Taşçı, H. (2012). *Kent Meydanı İle Kent Kimliği İlişkisi: Üsküdar Meydanı Örneği* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul). Https://Tez.yok.gov.tr/Ulusal-tezmerkezi/ Adresinden Edinilmiştir.

Tekeli, İ. (2009A). Plancının Meşruiyetini Oluşturmada Etik Sorunlar. Ö. Taner (Ed.), *Akılcı Planlamadan, Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya İçinde (S. 328–343). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.*

Tekeli, İ. (2009B). Türkiye Kent Planlamasının Yeniden Kurumsallaşmasını Düzenlerken Düşünülmesi Gerekenler Üzerine. Ö. Taner (Ed.), *Akılcı Planlamadan, Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya İçinde (S. 297–310). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.*

Tekeli, İ. (2010). Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri. Ö. Taner (Ed.), *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları İçinde (S. 26–147). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.*

Tekeli, İ. (2011). *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2014). Türkiye'yi Anlamanın Yolu Kentlerini ve Demokrasisini Tanımaktan Geçiyor. *Doğu Batı, 67,* 63–84.

Tiryaki, M. E. (2014). Turgut Cansever'de Şehircilik ve Planlama Düşüncesi. *İnsan & Toplum*, *4*(7), 5–24.

Thorns, D. C. (2004). *Kentlerin Dönüşümü*. İstanbul: Soyak Yayınları.

Tuna, K. (2011). *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri*. İstanbul: İz Yayıncılık.

EK – 1

Esenler Şehir Düşünce Merkezi Sosyolojik Master Plan Çalıştayı

30 Eylül 2017

Katılımcı Listesi

Ahmet Koyuncu, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Doç. Dr.

Alim Arlı, İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Doç. Dr.

Celalettin Çelik, Mimar

Faruk Karaaslan, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Yrd. Doç. Dr.

Merve Akdağ Öner, Şehrine Ses Ver, Mimar

Muhammet Ziya Paköz, Abdullah Gül Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Dr.

Mustafa Kömürcüoğlu, Sakarya Üniversitesi, Kamu Yönetimi, Yrd. Doç. Dr.

Sutay Yavuz, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Doç. Dr.

Zübeyir Nişancı, İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Yrd. Doç. Dr.

Meltem Gündoğdu, Kırklareli Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yrd. Doç. Dr.

Murat Şentürk, İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Doç. Dr.

M. Fatih Aysan, İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Doç. Dr.

Abdullah Sabit Tuna, Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Araştırma Görevlisi

Yunus Çolak, Kırklareli Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Araştırma Görevlisi

Ömer Miraç Yaman, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Doç. Dr.

Çağlar Mesci, Esenler Şehir Düşünce Merkezi, Yayın Koordinatörü

Hüseyin Yeşil, Esenler Şehir Düşünce Merkezi, Koordinatörü